

A szubjektív faktor szerepe és lehetőségei
az emberi tevékenységben különös tekintettel
a Bács-Kiskun megyei Állami Gazdaságokra

K e c s k e m é t

- 1984 -

B e v e z e t é s

Az állami gazdaságok fejlődése az elmúlt évtizedben, valamint a 80-as évek elején a párt- és kormányhatározatokban lefektetett elvek alapján ment végbe. A 70-es évek közepéig a termőalapok igen gyors növekedése volt megfigyelhető. Ez egybevágott azzal az elvárással, hogy egészen az elmúlt évtized végéig az állami gazdaságoknak ugymond élenjáró szerepet kellett betölteniök az intenzív gazdálkodás területén, biztosítaniok kellett a termelés, a hatékonyság, a jövedelmezőség növelését, a piaci igények minél jobb kielégítését.

A 80-as évek elejétől kezdve, amikor a gazdaságok megítélésének majdnem kizárólagos kritériuma a termelés nyereségessége lett, az állami gazdaságok éles kritikai ösztüzbe kerültek, mondván, hogy termelésük nagyon eszközigényessé vált, eszközhatékonysági mutatójuk rossz. /1/

Természetesen azt mindenki elismeri, hogy a mezőgazdaság "nehézipara"; a sertéstenyésztés, a szarvasmarhatartás, a tejtermelés, az élelmiszeripari vertikum fejlesztése az állami gazdaságok elsődleges feladatai közé tartozott, és ezen ágazatok szinte a világ minden fejlett mezőgazdasággal rendelkező államában problema-

/1/ Csizmadia E.-né: A vállalati szerkezet új vonásai a mezőgazdasági és élelmiszeriparban, Közgazdasági Szemle 1983.6. sz. 698. old.

tikusak /államilag támogatottak/. Hazánkban, mindennek ellenére az állami gazdaságok irányában az egyes gazdaságok teherbíró képességét meghaladó jövedelemelvonó szabályozómódosítások sok üzem esetén nem teszik lehetővé a saját erőből történő fejlesztéseket. Az a paradox helyzet állt elő, hogy a fokozódó jövedelemelvonás egyre fokozódó állami támogatási igénynyel jár, és ezek miatt reális a veszélye a meghirdetett vállalati önállóság, kezdeményezés, vállalkozási készség beszűkülésének.

Az ellentmondásos fejlődés ellenére az állami gazdaságok - termelési rendszereik /Iparszerű Kukoricatermesztési Rendszer Bábolna, Bajai Kukoricatermesztési Rendszer stb./ révén a gazdasági reform bevezetését követően, alapvetően hozzájárultak a magyar mezőgazdaság termelése egészének iparszerűvé tételéhez, hatalmas bázist teremtve ezáltal belső ellátásunknak és mezőgazdasági, - élelmiszeripari exportunknak.

A termelő alapok fejlődésével a 70-es évek folyamán alapvető változásoknak lehettünk szemtanúi a felépítményi rendszerben. A tudományos technikai forradalom vívmányainak általánossá válása - a kemizálás, általános gépesítés, automatizálás, a számítógépek elterjedése - egyrészt a termelés szakosodására és koncentráltságára hatott nagymértékben, másrészt jelentős tudati változásokat eredményezett a termelés egyik legfőbb elemében az emberi munkaerő minőségében.

Természetesen az alap-felépítmény rendszer fejlődése ellentmondásokkal terhes, és sok esetben

messzemenő társadalomkritikára is feltételt terem-
tő. /2/

Zám T. cikkében a régi nagybirtok romjain meg-
alapozott állami gazdaságok létrehozását, majd azok
fejlesztését "kalandorságnak" nevezi az állami ökonó-
miában. Támadja az iparszerű termelési rendszerek kon-
cepcióját, mert az szakított a "régi nagybirtokon ki-
próbált, időtálló üzemszervezési formákkal". Az állami
gazdaságok által elkezdett és tervszerűen végrehajtott
nagyarányu fejlesztéseket két szerencsétlen gazdasz-
magatartásnak tulajdonítja: "a nagyzási hóborttal tár-
sult türelmetlenségnek". Zám véleménye, hogy az állami
gazdaságok vezetés-szervezetének tulkapásai kihatottak
a termelésben dolgozó emberek életmódjára, életformá-
jára is.

A szerző szerint "A régi földbirtokosnak jól felfogott
érdeke, hogy a munkaterülethez közel legyen és kötve
legyen a munkás".

Az állami gazdaságok a nagyüzemi módszerek általános-
sá tételével megbontották a család - munkahely - la-
kóhely egységét. Végző soron Zám T. az egész nagyüze-
mi gazdálkodási rendszert kritizálja, egy tanyai ro-
mantika, vagy vissza a zsellérekhez lózung alatt.

Dolgozatunknak éppen az a célja, hogy a Bács-
Kiskun megyei Állami gazdaságok fejlődésének példá-
ján megpróbáljuk bemutatni a 70-es évek gazdasági és

/2/ Zám T.: Még egyszer az állami gazdaságok történe-
téről.
Valóság, 1983. 3. sz. 68-81. old.

társadalmi fejlődésének néhány részkérdését, a maga buktatóin és ellentmondásosságán keresztül. Tény, hogy a nagyüzemi méretek, a technika sokoldalú alkalmazása, a "miénk" általánossá válása az "enyém" helyett alaposan megváltoztatta a hagyományos paraszti gazdálkodást. Az is tény azonban, hogy hazánk csak ezt az utat választva válhatott Európa egyik legfejlettebb mezőgazdasági termelést folytató államává.

A felvetett téma sokrétűsége és a rendelkezésre álló adatok nagy tömege miatt dolgozatunkban a teljesség igénye nélkül előbb a Bács-Kiskun megye állami nagyüzemeiben bekövetkezett gazdasági fejlődést kívánjuk szemléltetni. A második fejezetben foglalkozunk a gazdasági változások, fejlődés társadalmi vonatkozásaival, a gazdaságok vonzáskörzetében élők életszinvonalának, s azon túl életminőségének alakulásával.

Módszerként az Állami Gazdaságok Országos Központja, annak Bács-Kiskun megyei Főosztálya, a Bács-Kiskun megyei Állami Gazdaságok Társulása Szakszolgálati Állomás statisztikai adatainak feldolgozását, dokumentumok, jegyzőkönyvek áttanulmányozását és a kapcsolódó közgazdasági és társadalompolitikai irodalom felhasználását választottuk.

I. fejezet

A társadalom és gazdaság kölcsönhatása a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok 1970-80-as években végbement fejlődésének tapasztalatai alapján

Társadalmi és történelmi előzmények

Az állami gazdaságok fejlődésének, a tulajdonviszonyok alakulásában betöltött szerepének kifejtéséhez, valamint jelen témánk ismertetéséhez fontosnak tartjuk, hogy rövid áttekintést adjunk a megye néhány agrártörténelmi vonatkozásáról.

A jelenlegi Bács-Kiskun megye földbirtokviszonyai a felszabadulás előtt eltérő képet mutatott mind a Dunántúlon, mind a Tiszántúlon található állapotokról. A magánkézben levő nagybirtokok aránya az országos átlagnál jelentősen kisebb volt, de a nagyparaszti /kulák/ gazdaságok aránya kiemelkedően magas százalékot képviselt. Országosan ugyanis az 50-500 kataszteri hold területnagyságu birtokok az összes terület 20,7 %-át, ugyanakkor Bács-Kiskun megyében 26,45 %-át foglalták el.

A fenti adottságok folytán a felszabadulást követően a demokratikus agrárátalakulást könnyebben végrehathatták, mivel a földreformtörvény a 200 kh.-t meg nem haladó parasztbirtokokat nem érintette. A földreform végrehajtása az ország összes területének 34,6 %-át érintette /ennyit vettek igénybe a nagybirtokok-

ból, valamint koboztak el hazaárulóktól és más háborus bűnösöktől/. A megyében az igénybevétel aránya csak 21,3 % volt, legalacsonyabb a megyék között az országban.

Ilyen adottságok következtében a földreform végrehajtásának hatása is sajátosan alakult a megyében. Azokban a megyékben ugyanis, ahol a tulsulyban lévő nagybirtokok a volt gazdasági cselédek között kerültek felosztásra, átmenetileg visszaesett a termelés. Megyénkben ezzel szemben - ahol a kisparaszti gazdálkodásnak történelmi hagyományai voltak - ez a visszaesés még átmenetileg sem jelentkezett.

A termelészövetkezeti mozgalom 1948-ban kezdődött el. Az 1949-es év végén a megye területén már 93 mezőgazdasági termelészövetkezet működött 18.720 kh össterületen 1950 taggal. A TSZ-ek száma 1950 év végére 150-re, össterületük 80.956 kh-ra, a tagok száma pedig 12.721 főre növekedett.

Bács-Kiskun megyében az első szövetkezetek megalapítói a földhözjuttatott szegény parasztok voltak, akik elsőnek ismerték fel, hogy szerény gazdaságuk továbbfejlesztésére a hagyományos eszközökkel nem képesek.

Az elhatalmasodó személyi kultusz a termelészövetkezeti mozgalom továbbfejlesztésében negatív kihatással volt. Két visszaesést rögzítenek a krónikák. Az első 1953-ban volt, amikor több termelészövetkezet is feloszlott. Ezt követően az 1954-55-ös évet ismételt, azonban tulerőltetett fellendülés, majd 1956-ban az ellenforradalom hatására visszaesés követte.

1956. december 31-én a Bács-Kiskun megyei Tanács adatai alapján 5.107 fővel volt kevesebb a tagok száma, mint egy évvel korábban. Ugyanezen idő alatt a mezőgazdasági termelészövetkezetek összterülete 38.631 kateszteri holddal, szántóterületük pedig 29.295 kh-dal csökkent.

A 7 kh-on felüli területtel belépett családok számának 49 %-a, 1150 család hagyta el a mezőgazdasági termelészövetkezeteket. /3/ /4/

A termelészövetkezeti mozgalom szervezése és sikerei az ellenforradalom után hasonlóan ment végbe, mint hazánk egész területén, és lényegében 1960-ra a kollektivizálás befejeződött.

A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok fejlődéstörténete

Az állami gazdaságokat, mint a legkövetkezetesebb szocialista szektor nagyüzemi gazdaságait 1949-ben kezdték kialakítani. Az állami gazdaságok fontos szerepet töltek be a mezőgazdaság szocialista átszervezésében, valamint a lakosság árúellátásában.

Szervezettségükkel, gépesített munkafolyamatokkal, nagy terméshozamokkal és kimagasló állattenyésztési eredményekkel bizonyították be az adott kor szintjén a nagyüzem fölényét a kisüzem felett. Természetesen az állami gazdaságok fejlődését, mind a mai napig ellentmondásosság jellemzi, amelyre a következőkben

/3/ Vö: Számvetés az MSZMP kongresszusa előtt. Kecskemét, 1959. KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatóság.

/4/ Vö: A Bács-Kiskun megyei Tanács Mezőgazdasági Osztály 1955. évi jelentése.

kissé bővebben kitérünk.

Az állami gazdaságok szervezése a Földművelés-
ügyi Minisztérium Jószágigazgatóságán belül 1948-ban
kezdődött.

Bács-Kiskun megyében az első állami gazdaság 1949. ja-
nuár 1-én alakult meg a volt kalocsai érseki uradalom-
ból Hildpusztán és Hildpusztai Állami Gazdaság Nemzeti
Vállalat címen kezdte meg tevékenységét. Fő feladata
volt, hogy megyénkben és a Duna-Tisza közén megszervez-
ze, létrehozza az állami gazdaságokat azokon a terüle-
teken, ahol nagybirtok és megfelelő állami tartalék
terület volt, és ennek kiosztása a földreform során
nem történt meg. /Sok esetben azért nem, mert ezek a
földek annyira rossz minőségűek voltak, hogy rajtuk
gazdálkodást egyáltalán nem volt érdemes folytatni.
Ez a tény - az aránylag magas rossz területek aránya
mind a mai napig kihatással van a gazdálkodás színvo-
nalára, és megítéléseknél, értékeléseknél ezt a tény
nem mindig vesszük figyelembe/.

A létrehozott Hildpusztai Állami Gazdaság irá-
nyításával 1949-ben az alábbi helyeken került megszer-
vezésre állami gazdaság:

Volt nagybirtokokból: Hildpusztán, Mátételkén, Máté-
házán, Bugacpusztán, Bácsalmáson,
Katymáron, Bácsborsodon, Kincsepusz-
tán, Tiszakécskén, Kalocsán és Ágae-
egyházán.

Állami tartalékterületből: Kunfehértón, Balotaszállá-
son, Tajón, Császártöltésen, Garán,
Csátalján, Nemesnádudvaron, és Tom-
pán.

Bács-Kiskun megye jelenlegi területén
1949-ben megszervezett Állami Gazdaságok

- volt nagybirtoki területen szervezett gazdaság
○ állami tartalékterületen megszervezett gazdaság

1949. augusztus 1-ével a Hildpusztai Állami Gazdasághoz hasonlóan került megszervezésre a Mátételki Állami Gazdaság Nemzeti Vállalat is és a Bács megyei Állami Gazdaságok ezután e két önálló jogi szerv irányításával működtek.

A megalakult állami gazdaságok összterülete 1949-ben 40.511 kh. terület volt. Ennek művelési ágkénti megoszlása az alábbi: szántó 32.840 kh, szőlő 2.015 kh, gyümölcs 43 kh, rét-legelő 2.799 kh, erdő 225 kh, egyéb művelésre nem alkalmas 2.549 kh. /4/

Állatállományunk az alábbi volt: szarvasmarha 664 db, juh 450 db, sertés 3.300 db, ló 536 db.

A gépesítésre jellemző volt, hogy mindössze 45 db. G-35-ös traktorral, 41 db cséplőgéppel és 10-15 db régi típusú aratógéppel rendelkeztek.

Termelési színvonaluk ekkor még nem volt magasabb, mint a magántermelőké, kenyérgabonából 8-10 q, takarmánygabonából 10-12 q és kukoricából 10-12 q átlagtermést értek el. A dolgozói létszám téli időszakban 4-5000, a nyári időszakban 8-10.000 fő volt.

1950. január 1-ével a két nemzeti vállalatból megalakult az Állami Gazdaságok megyei Központja Kecskeméten. A megyei központhoz 26 állami gazdaság tartozott, mivel ebben az évben alakult meg a Solti, a Csengődi, a Helvéciai, a Szakmári és a Vaskuti Állami Gazdaság.

/4/ A Bács-Kiskun megyei Tanács Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztály valamint jogelődje 1950-1955. évi jelentései.

1952. január 1-ével az Állami Gazdaságok megyei Központját átszervezték és a megyei állami gazdaságok felügyeletét az ebből alakult Állami Gazdaságok Trösztje és a Gyümölcs- és Szőlőtermelő Állami Gazdaságok Trösztje látta el. Az általános tröszthöz 18 állami gazdaság, a Gyümölcs- és Szőlőtermelő Tröszthöz 14 állami gazdaság tartozott. Időközben /1952-ben/ megalakult a Városföldi és Izsáki Állami Gazdaság, valamint Pest megyéből a Cegléd-Csemői, Csongrád megyéből a Felsőmágocsi Állami Gazdaság, a Kisfái Szakiskola és a Miklóstelepi Sertéstenyésztési telep is a megyei tröszt irányítása alá került.

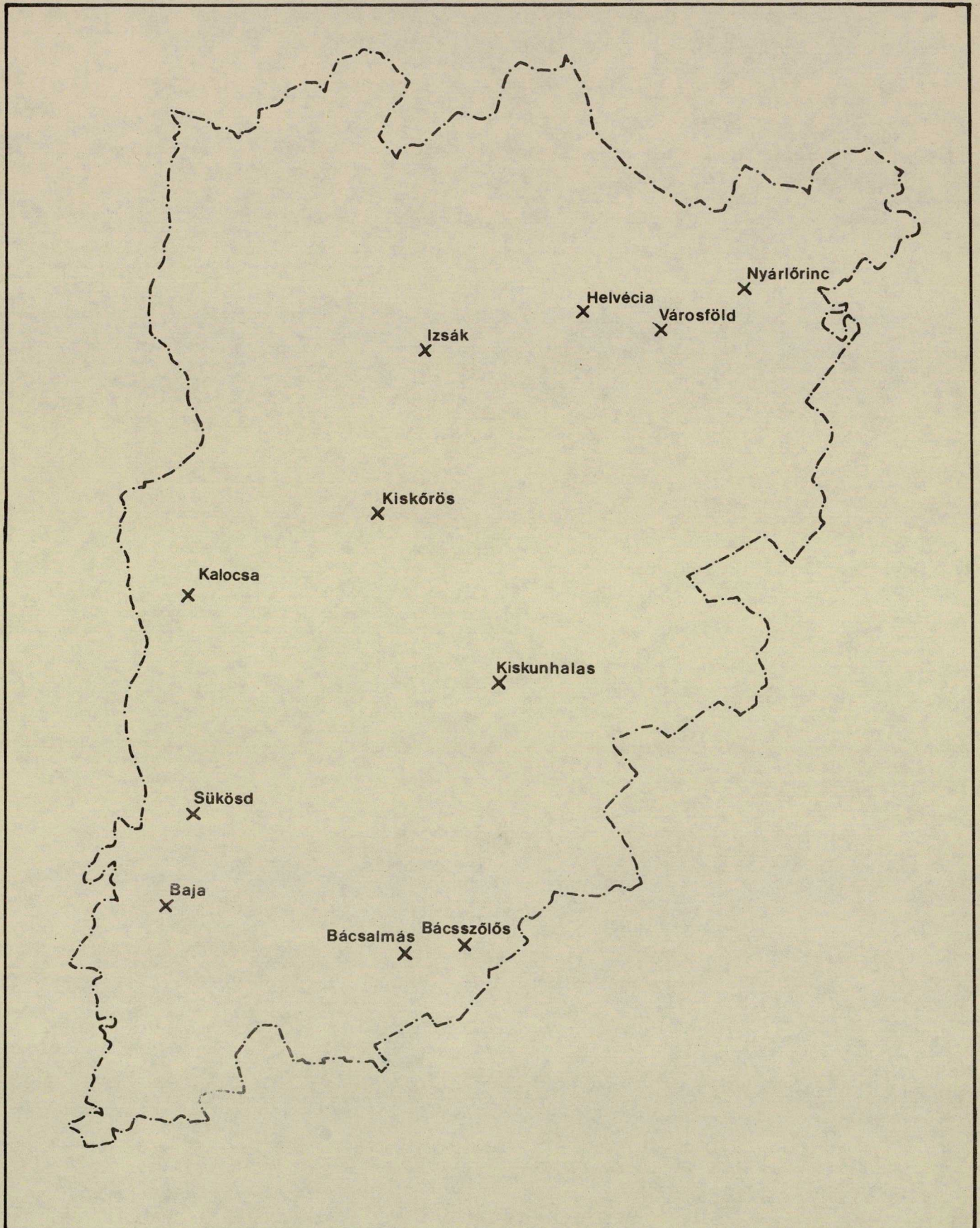
1953. február 28-ával megszűntek a megyei irányító szervek és a Földművelésügyi Minisztérium irányításaán belül szervezett igazgatóságok felügyelete alá helyezték az állami gazdaságokat. A megye állami gazdaságai a Dunamenti Gyapottermelő Igazgatóság felügyelete alá kerültek.

1955. január 1-ével újra megyei irányítás alá kerültek az állami gazdaságok és megalakult az Állami Gazdaságok Bács-Kiskun megyei Igazgatósága, amely 30 állami gazdaság irányítását és ellenőrzését látta el.

Az 1957-es és 58-as években a kisebb méretű, gyengébb eszközellátottságu gazdaságok összevonásra kerültek a szomszédos állami gazdaságokkal. /Bácsbokodi, Bácsborsodi, Csátaljai, Tompai, Katymári és a Miklóstelepi ÁG./

Az 1957-60-as években a gazdaságok szervezeti-
leg megerősödtek. A szervezeti megerősödés azonban kevésnek látszott a korszerű gazdálkodás további biztosításához.

A Bács–Kiskun megyei Állami Gazdaságok
jelenlegi területi elhelyezkedése

x A megye Állami Gazdaságainak központjai

A gazdaságok üzemi méretei gátolták a fejlődést. Az 1960-61-es években megtörtént a gazdaságok újabb átszervezése. Huszonkét állami gazdaságból 12 alakult. Ez 1966-ban módosult 13-ra a Helvéciai ÁG kettéválásával. 1971-ben a Solti Állami Gazdaság az Állampusztai Célgazdaságba történő beolvadásával a Belügyminisztérium felügyelete alá került. 1973-ban a Kunfehértói Állami Gazdaságot veszteséges üzemelés miatt szanálták és a szanálás következményeként a Kiskunhalasi Állami Gazdasághoz csatolták. Így jelenleg is 11 állami gazdaság működik a megyében /Bajai Mezőgazdasági Kombinát, Bácsalmási ÁG, Helvéciai ÁG, Hosszúhegyi ÁG, Izsáki ÁG, Kalocsai ÁG, Kiskőrösi ÁG, Kiskunhalasi ÁG, Kunbaja-Bácsszőlősi ÁG, Kecskemét-Szikrai ÁG és a Városföldi ÁG./

Az állami gazdaságok irányítása közben kétszer került átszervezésre. 1967. július 1-el létrehozták az Állami Gazdaságok Országos Központját és annak Bács-Kiskun megyei Főosztályát. A megyei Főosztály 1978. december 31-ig látta el az állami tulajdonviszonyokból adódó felügyeleti feladatokat.

A vállalatok önállóságának megerősödése feleslegessé tette a közvetlen megyei irányítás fenntartását és a felügyeleti jogokat jelenleg az Állami Gazdaságok Központja látja el.

Az irányítás sokszori átszervezése ellenére az állami gazdaságok fennállásuk több mint 30 éve alatt a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek élenjáróivá váltak és termelési tapasztalataikkal segítői lettek a magyar mezőgazdaság szocialista átalakulásának és fejlődésének.

Az talán külön vizsgálat tárgyát képezhetné, hogy a sok-sok átszervezés folytán sikerült-e minden esetben átmenteni az előrevivő gazdálkodási és vezetési tapasztalatokat, netán pozitív szocialista emberi-erkölcsi értékeket is.

Mindenesetre a dolgozatunkhoz szükséges történelmi áttekintés összeállítása során a mai termelési színvonal eléréseért küzdő volt állami gazdasági dolgozók és vezetők példája arra figyelmeztet bennünket, hogy gazdasági életünk e területén is fokozottabban kellene érvényrejuttatni a "megőrizve továbbvinni" elvet az átszervezések alkalmával.

A 70-80-as évek gazdasági és társadalmi fejlődésének néhány tapasztalata

A fejlődés legáltalánosabb jellemzőit a mezőgazdasági termelés három fő elemének - a befektetett holtmunka, a föld és az emberi munkaerő - változásainak elemzésével tárhatjuk fel legteljesebben.

Ugyanakkor ki kell térnünk az egyes fő ágazatok /állattenyésztés, kertészet, növénytermesztés stb./ specifikus fejlődési tendenciáira is, hiszen ezek vizsgálata adhat történelmi háttérrel az elkövetkezendő években várható gazdasági és társadalmi változások prognosztizálásához.

A műszaki-technikai fejlődés jellemzése

A 70-es évek elejétől a magyar mezőgazdaság egészét a technikai és technológiai váltás jellemezte, aminek végső eredményeképpen ezen kiemelt népgazdasági ágazatunkkal felsorakoztunk az élenjáró országok közé. A technológiai forradalom zászlóvivői között ott voltak az állami gazdaságok is. Bács-Kiskun megyében sem történt ez másképpen, hiszen az új eljárások, technológiák és genetikai alapok bevezetésében a gazdaságok minden esetben, még kockázatok árán is, nagy szerepet vállaltak a mezőgazdasági termelés területén elért sikerekben.

A 70-es évek növekvő beruházásainak eredményeképpen jelentősen fejlődött a gazdaságok összes eszközállománya. A korábbi időszakoktól eltérően a beruházások nem csak a mezőgazdasági állóalap növelését, hanem az élelmiszeripar fejlesztését, vagy másképpen kifejezve, a teljes termelési vertikum kialakítását is magukba foglalták.

A megye állami gazdaságai a IV. ötéves tervet /1971-1975/ 5 milliárd forintot valamivel meghaladó eszközértékkel kezdték, és a ciklus végére ez az érték - folyó áron számolva - meghaladta a 7 milliárd 500 millió forintot.

Az ötödik ötéves terv végére, tehát 1980-ban az összes eszközérték megduplázódott. 1971. és 1975. között az átlagos éves eszközérték növekedés megközelítette a 10 %-ot, az V. ötéves terv folyamán meg-

haladta a 8 %-ot, 1981-82. évek átlagában pedig lecsökkent 2,8 %-ra.

Ez a tendencia jut kifejezésre az alábbi 1.sz. táblázatban.

1. sz. táblázat

A Bács-Kiskun megyei Állami Gazdaságok összeszközérték állományának gyarapodása /folyó áron számolva/

Év	Érték /ezer Ft/	Index bázis az előző év	A ciklusok nö- vekedési üteme
1971.	5.068,5	100	1971 = 100
1972.	5.478,6	108,1	1975 = 148,3
1973.	6.174,0	112,7	éves átl.9,7 %
1974.	6.929,6	112,2	
1975.	7.518,7	108,5	
1976.	8.198,4	109,0	1976 = 100
1977.	9.016,7	109,0	1980 = 141,8
1978.	9.868,0	109,4	éves átl.8,4 %
1979.	10.195,7	103,3	
1980.	11.624,8	114,0	
1981.	11.370,8	97,8	1980 = 100
1982.	12.292,2	113,6	1982 = 105,7 éves átl.2,8 %

Megjegyzés: Alapadatok: Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok fontosabb adatai 1968-1982. évek közötti éves kiadványok.

Látható, hogy a termelésbe vont holt munka növekedési üteme az évtized második felére enyhén, a 80-as évek elejére igen jelentős mértékben csökkent.

A fenti tendenciát megerősíti, hogy a 11 Bács-Kiskun megyei állami gazdaság közül hét üzem eszköz-növekedési üteme kisebb volt az 1976-80. közötti időszakban, mint a negyedik ötéves tervben, és csak négy gazdaságban /Hosszuhegy, Kalocsa, Kecskemét-Szakra és Kiskunhalas/ figyelhettünk meg ezzel ellentétes mozgásirányt.

Az összeszközérték alakulását összevetettük az ország 132 állami gazdaságában tapasztalható tendenciával. A 11 Bács-Kiskun megyei állami üzem kezelésében található az állami gazdasági eszközök megközelítően 13 %-a. Mivel a 989 ezer hektár állami birtokból csak 80 ezer hektár /azaz 8,08 %/ található Bácsban, megállapítható, hogy az egy hektárra jutó eszközérték meghaladja az országos átlagot. /Ez a szám országosan 8.904.-, Bács-Kiskun megyében 14.530 forint, azaz 64 %-kal magasabb/. Ez alapvetően a nagy állóeszközértékekkel bíró szőlő és gyümölcsültetvények magas részarányával magyarázható. Ugyanakkor az eszközellátottság ilyen alakulásában nyomot hagyott a szigorú tervutasításos rendszerben elég következetesen alkalmazott módszer, miszerint a gyengébb talajadottságu üzemek /márpedig nem tagadható, hogy Bács-Kiskunban az üzemek zöme ilyen/ csak nagyobb eszközértékekkel tudják a rájuk eső termékmennyiséget produkálni.

Országosan az eszközérték-növekedési ütem az állami gazdaságokban nem a Bács-Kiskunban érvényesült csökkenő irányt mutatja. Amíg például 1980-ról

1981-re a megyében 2,2 %-os visszafejlődést állapíthattunk meg, az országban ekkor is mintegy 5 %-os növekedést tapasztalhattunk. Részletes elemzést igényelne miért van ez így, jelen esetben csak két okot emlitenénk meg. Egyik ok, hogy látszólag Bács-Kiskunban a kertészeti termeléshez kialakult a megfelelő borászati és egyéb feldolgozó vertikum, és pedig az állami gazdaságokon belül. A látszólagot ki kellett emelnünk, mert éppen az 1982-es év /várhatóan a 83-as év is/ aránylag magas szőlő - és gyümölcsstermés által kiváltott válság bizonyította, hogy sem bortárolótérrel /hiány mintegy 4-500 ezer hektóliter/ sem pedig megfelelő gyümölcsefeldolgozó kapacitással nem rendelkezik a megye. A másik ok, hogy a világpiaci helyzet a gabona- és hustermelés ösztönzését helyezte előtérbe, az ilyen irányú fejlesztések volumenének zöme pedig természeti okokból hazánk más területeit érinti.

Összességében azonban elmondható, hogy a fentiekben érzékeltetett nagy számok mögött korszerű, a világszinvonalat megközelítő technikai felszereltség kialakítása húzódik meg. A csökkenő tendencia ellenére a mezőgazdasági termelés feltételei közül a befektetett holtmunka mennyisége változott meg 10 év alatt a legnagyobb mértékben, és ez tette lehetővé a szocialista nagyüzemi termelés széleskörű kibontakozását Bács-Kiskun megye állami gazdaságaiban.

Gazdálkodás a földdel

A föld, amelyen a mezőgazdasági termelés megvalósul, nemzeti kincs. Ez a hatalmas erőforrás azonban állandóan apad, s a területcsökkenés, sajnos a 80-as években is folytatódni fog. Hazánkban az út-, vasút, településhálózat bővítése és fejlesztése, az új ipari és mezőgazdasági telephelyek létesítése miatt 1960. és 1977 között a termőterület 212 ezer hektárral /2,5 %-kal/, a mezőgazdaságilag hasznosítható terület 646 ezer hektárral /11,0 %-kal csökkent. /5/

A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban a földterületek alakulása kedvezőbb képet mutat, ami a racionális földhasznosításra való törekvésről tanúskodik, bár a csökkenés itt is megfigyelhető. A 70-es évek elején a megye jelenleg 11 állami gazdaságának területe 80,221 hektár volt, 1980-ban 79,880 hektár. A 10 év alatti csökkenés mértéke 0,5 %-ot tett ki.

Érdemes azonban a művelési ágak szerinti arányok módosulását is szemügyre vennünk, amelyet a 2. sz. táblázat a következőkben mutat.

Az évtized folyamán, gazdasági szempontból legjelentősebb mértékben a szántó területek csökkentek /mintegy 19,8 %/, ami meghaladja az országos csökkenés mértékét. Ez azonban legtöbbször pozitív gazdasági

/5/ Biró F. et al.: Merre tart a magyar mezőgazdaság, Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1980.

törekvésre vezethető vissza, és szorosan összefügg a racionális földhasznosítás kérdéseivel.

2. sz. táblázat

A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok területhasznosításában bekövetkezett változások művelési ágak szerint /a május 31-i adatok szerint/

m.a.: hektár			
Művelési ág	1981.	1980.	Index 1971=100
Szántó /illetmény- nyel együtt/	44.569	36.509	81,9
Kert			
Gyümölcs	12.993	14.671	112,9
Szőlő			
Rét			
Legelő	15.046	17.449	116,9
Mezőgazdasági te- rület	72.608	68.624	95,3
Erdő	3.336	6.866	205,8
Művelés alól kivett terület és nádas	4.277	4.390	102,6
Összes terület	80.221	79.880	99,5

A racionális földhasznosítás ugyanis magába foglalja, hogy egyrészt minden mezőgazdaságilag hasznosítható területet meg kell művelni, másrészt viszont csak a gazdaságilag is hatékonyan megtermelhető növényi kultúrával szabad foglalkozni. A tervutasításos rendszer megszűnése után e szakmai és közgazdasági kérdés meg-

oldása az egyik legnehezebb és tökéletesen talán soha meg nem oldható probléma.

Megyénk mostoha körülményeiből adódóan a racionális földhasznosítást főbb vonalaiban a következő elvek szerint igyekeztek megvalósítani. A legjobb talajadottságokkal rendelkező területeken intenzív szántóföldi gabona és takarmánytermesztéssel foglalkoznak. A gyengébb, barna homokot gyümölcscsel, a még gyengébbeket szőlővel telepítették be. Az alacsony humusztartalmu, de megfelelő vizgazdálkodásu területek növénye lett a nyárfa, de ahol már ez sem élt meg oda célcsoportos /teljes állami dotációval/ erdőlétesítéssel fenyőt telepítettek. A szikes, vagy nehezen megmunkálható területeken a rét-legelő gazdálkodást szorgalmazzák.

A fenti elv gyakorlati megvalósítása során /az elv helyességét ennek ellenére nem lehet vitatni/, elég sok hiba is becsuszott. Példaként csak kettőt említünk meg. A rét-legelőgazdálkodás fejlesztésekor a legelők és kaszálók optimális szakaszokra történő felosztása miatt sokszor a jó gabonatermő területek, szántóföldek is gyepesítésre kerültek. Az erdősiítésre juttatott központi pénzeszközök /de még a hatósági előírások is / arra sarkálták az üzemeket, hogy a gyümölcstelepítésre szánt területekre is nyárfát telepítsenek. Ezen területek ismételt termelésbe vonása, természetesen alapos talajjavítás után, mintegy 2.000 hektár szántóföldhöz juttathatja üzemünket. A jelenleg érvényes, az állami gazdaságok első számú vezetőit anyagilag is közvetlenül érintő érdekeltségi rendszer a szántóterületek újbóli

termelésbe vonását elő fogja segíteni.

A szőlő- és gyümölcssterületek nagysága 13 % - kal növekedett. A nagyüzemi intenzív kertészeti felületek kialakítása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a szórvány, pusztulásra ítélt és már kipusztult homki ültetvények termés kiesését népgazdasági szinten kompenzálni lehetett. Sajnos az évtized végére a gyümölcsstermesztés közgazdasági mutatói romló tendenciájúak, a 80-as évek elején pedig - a súlyos értékesítési gondok szinte megkérdőjelezték ezen ágazat létjogosultságát. A szőlő és bor ágazatban a hetvenes években sorozatos téli fagykárak voltak Bács-Kiskun szerte. A 80-as évek azonban itt is tultermelési válsággal indultak, így ezen ágazat előtt sincs különösebb perspektíva, hacsak nem bővülnek a piaci lehetőségek. A két ágazatban csak az állami gazdaságokban mintegy 5.500 - 6.000 ember dolgozik, akiket közvetlenül érint a piacok rendkívüli mértékű beszűkülése.

A szőlő és gyümölcsstermelés a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban az alacsony értékű, 5-6 aranykoronás földekre koncentrálódott. E bajóslatu területeken a kertészeti ágazatokon kívül legfeljebb erdőtelepítés valósítható meg, ez azonban megélhetést nem biztosít. A két főágazat "tisztá ökonomiai" megközelítése jelentős kertészeti felületek kivágásához vezethet, ami tulajdonviszonyoktól függetlenül munkaerő-elhelyezési gondokat eredményezhet az adott tájkörzetben.

Az emberi tényezők mennyiségi és minőségi változásai

Hazánkban a mezőgazdasági termelésben foglalkoztatottak létszáma a 70-es évek folyamán tovább csökkent. A megye állami gazdaságaiban a munkavállalók statisztikai létszámát vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy az évtized folyamán lényegében nem történt csökkenés, sőt az 1971-ben 14.920 főt számláló átlaglétszám 1980-ra 15.600 főre emelkedett, ami megközelítően 5 %-os növekedést jelent. A 10 év átlagában még ennél is magasabb, mintegy 15.850 fő volt a munkavállalók száma.

Az állami gazdaságok zöme ma is a falusi lakosság egy jelentős részét foglalkoztatja, így a lakóhely és munkahely nagymértékű összefonódásáról beszélhetünk. A fizikai állományú munkások mobilitása kicsi, nem hasonlítható az iparban tapasztaltakhoz. Az éves szintű fluktuáció a 2 %-ot nem haladja meg. A műszaki állományúaknál, akik között ma már igen nagy számú a "bevándorolt", a fluktuáció aránya magas, eléri a 10 %-ot. A fluktuáltak zöme, mintegy 7,5 % - azonban továbbra is állami gazdaságokban folytatja munkáját.

A munkavállalók számának növelését a nagyarányú állattenyésztési és élelmiszeripari fejlesztések munkásmegtartó erejével magyarázhatjuk. Természetesen az elmúlt évtizedben is folytatódott a munkaerő lényeges minőségi átalakulása - az egyetem, főiskolát, szakmunkásképzőt végzettek nagyarányú növekedése. Másik oldalon viszont, főleg a

Városközeli üzemegységekben a fizikai állományú dolgozók kiöregedésének, és iskolai végzettség szerinti leromlásának lehetünk szemtanúi.

A mezőgazdasági termelésben a szocialista termelési viszonyok a 60-as években váltak általánossá a termelészövetkezetek megerősödésével. Ebben az időben az állami gazdaságok már szilárd termelési egységek voltak és kialakultak a jelenlegihez hasonló területi méretek is. Ugyanakkor a termelésre a sokágazatuság volt a jellemző, a szakosodás és koncentráció csak később ment végbe. A szakosodáshoz mind a műszaki feltételek, mind a felkészültségében és létszámában hiányos agrárértelmiség is hozzájárult.

Megyénk állami gazdaságaiban 1960-ban az egyetemet és főiskolát végzettek létszáma 131 főt tett ki. Mivel ebben az időben még 13 állami gazdaság működött a megyében /jelenleg 11/, az egy gazdaságra jutó szakemberek száma 10 fő volt. Érdeemes megjegyezni, hogy például az egyetemi végzettségűek közül 39 fő agrár- és kertészmérnök /jelenleg 343 fő/, 1 közgazdász /ma 38 fő/ 5 műszaki /jelenleg 41 fő/ volt. Természetesen már ez is hatalmas előrelépés volt a korábbi évekhez viszonyítva, hiszen az ez időtájtban alakuló termelészövetkezetek zöme egyáltalán nem rendelkezett kvalifikált szakember gárdával. A végrehajtás oldalán viszont a hagyományos paraszti munkát ismerő és benne élő, azonban szakképzetlen tömegek álltak az állami gazdaságok rendelkezésére. Az állami gazdaságok mindenfé-

leképpen vonzó munkahelyet jelentettek, hiszen számukra biztosítva volt a rendszeres havi munkabér kifizetésének lehetősége.

A fizikai munkaerő-tulkinálat lehetővé tette azt, hogy az üzemek vezetői a környék legjobban gazdálkodó szegény rétegei közül válasszák meg a munkaerőt. Lényegében az 50-es évek végén, 60-as évek elején alakult ki az állami gazdasági műszaki és fizikai munkás élgárda, amely az első igazán nagyüzeminek mondható állattenyésztést, valamint a korszerű kertgazdálkodást megalapozta.

Az állami gazdaságok már ebben az időben erőteljesen támogatták saját fizikai állományu dolgozók gyermekeinek továbbtanulását. A jelenlegi aktív szakember generáció több, mint fele ezen családokból került ki.

A 60-as évek elejétől az állami gazdaságban dolgozók kilépési mobilitása is megnőtt, és ez a tendencia egészen a 70-es évek elejéig - a termelés vertikális megalapozódásáig tartott. A keresők számának csökkenésében s városok fejlődése, a szocialista iparosítás valamint magában a mezőgazdasági tevékenységben jelentkező munkaerő megtakarítás játszották a fő szerepet.

Az 1960-as évek végére lényegében kialakultak és megszilárdultak a jelenlegi üzemi méretek. A nagyüzemi telepítések termőre fordultak, a szántóföldi növénytermesztésben elterjedt iparszerű

termelési technológiák kényszerítő erővel sürgették a nagy állattenyésztő telepek, a borászati üzemek létesítését. A megyében található 11 állami gazdaság a 70-es éveket úgy indíthatta, hogy nyolc nagyüzemben mintegy egymillió hektoliter bor feldolgozását lehetővé tevő borászati kapacitás, valamint négy nagyüzem közel 500 ezer hizott sertést kibocsájtó sertéstelep létesült. Ezek a hatalmas méretű beruházások vezettek aztán ahhoz a jelenséghez, hogy lényegében megszűnt a dolgozói létszám csökkenése, ugyanakkor felerősödött a gazdaságon belüli mobilitáció.

Ugyanez a folyamat játszódott le és játszódik napjainkban is a mezőgazdasági termelészövetkezetekben is /6/.

Jelenleg megyénk állami gazdaságaiban 1.011 fő az agrárértelmiséghez tartozó dolgozók száma. Tehát számuk a 60-as évekhez viszonyítva több mint nyolcszorosára nőtt. Zömük /65 %/ a negyven évnél fiatalabb korosztályhoz tartozik. Az agrárértelmiség szaktudása, alkotó tevékenysége új iránti fogékonysága és a nagyüzemi mezőgazdaság melletti elkötelezettsége vitathatatlan.

Mindazonáltal országosan is, de Bács-Kiskun megye állami gazdaságaiban is az agrárértelmiség társadalmi megítélése, helyzete korántsem egyértelmű /7/.

/6/ Romány Pál: A szocialista agrárátalakulás és a falu változásai. Társadalmi Szemle 1982. 4.sz.

/7/ Bethlendi L.: Az agrárértelmiség társadalmi szerepe. Társadalmi Szemle 1982. 8-9.sz. 35-47. old.

Addig amig a szerzők többsége kitart amellett, hogy az agrárértelmiség látja alkotó munkájának értelmét, jövőjét, /8. 9. 10/, mások tagadják, hogy egyáltalán értelmiségi-e a diplomás agrárszakember /11, 12/.

A kép természetesen rendkívül összetett. A falun élő diplomás szakemberek egyrésze úgy érzi, nap-nap után tapasztalja is, hogy más értelmiségiek /tanár, orvos, gyógyszerész/ lenézik őket. Speciális helyi állami gazdasági gond, hogy a közvetlen termelésirányításban dolgozó szakember, /kerületi kertész, növényvédős, műszakvezető stb./ nem lát előrelépési lehetőséget a vezetési hierarchiában, munkája a napi irányítási feladatokra terjed ki, a műszaki fejlesztések területén nem tud bekapcsolódni az alkotó munkába. Társadalmi problémává kezd terebélyesedni a mezőgazdasági képzettségű értelmiségű nők helyzete. A Kertészeti Egyetem, Agrár-egyetemeink végzett hallgatói között a nem gépész karon a nők aránya meghaladja az 50 %-ot.

/8,9,10/ Veres P.: Új mezői értelmiség, Népszabadság 1968. 182. sz. 9. old.

Márkus I.: Mai agrártársadalmunk néhány alapvonása, az értelmiségi funkciók meghatározottsága, Társadalomtud. közlemények 1972. 2.sz.

Katona I.: Értelmiség a gazdaságunkban, Üzemi Hiradó 1983.3.sz.

/11,12/ Bonyhádi Péter: Értelmiségi-e az agrárszakember? Élet és Irodalom, 1980. 16.sz. 7. old.

Balla G.T.: Nem is igazi értelmiségiek? Élet és Irodalom, 1981. 13.sz. 16. old.

Általában az üzemben kikerülő friss diplomás férfiak szintén diplomás feleségükkel érkeznek. Ezen nők többsége a családi okok, valamint a társadalmi kialakult szokások miatt nem tudnak alkotó tevékenységet folytatni. Diplomájuk nem hasznosul, tudásuk devalválódik. Ha a munkájukban alkotnak kiemelkedőt /erre is van sok példa/, egyéniségük kibontakozásának más területein sanylik ezt meg.

Összességében azonban a megye agrárértelmisége a 70-es évek során a nagyüzemek fejlesztésének tevékeny részese volt. A termelés napról-napra újabb problémákat vet fel, s ezek megoldását csak a legújabb tudományos eredmények ismeretében lehet elvégezni. Az agrárértelmiség a megőrző, alkotó és értékátadó tevékenységet mindennapi munkájában gyakorolja.

Az agrárértelmiségi pálya megbecsüléséhez, tekintélyének kialakulásához még kevés idő telt el. A szocialista agrárértelmiség megjelenése újabb keletű, de helyzete és presztízse a mezőgazdaság társadalmi megítélésének javulásával egyre jobban megszilárdul.

Jelentős változások mentek végbe a fizikai állományú dolgozók foglalkozási ágak szerinti megoszlásában, társadalmi megítélésében és saját maguk helyzetének felmérésében is.

Addig amíg a 60-as évek elején az állami gazdasági fizikai munkavállalók közül 80 %-a közvetlen

a mezőgazdasági termeléssel foglalkozott, a 80-as évekre a helyzet teljesen megváltozott, amint ezt alábbi táblázatunk szemlélteti:

A mezőgazdaságban foglalkoztatott fizikai munkavállalók megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint

	1980-ban			
	Mezőgazdaság	Élelmiszer ipar	Építőipar	Egyéb
Tsz-ek összesen /ország/	45,7	20,5	8,2	25,6
Tsz-ek BKKM	50,7	20,8	6,4	22,1
ÁGOK BKKM	40,5	35,2	5,8	18,5

Forrás: Romány Pál: A szocialista agrárátalakulás és a falu változásai, Társadalmi Szemle 1982.4.sz.

A fizikai munkavállalóknak a közvetlen mezőgazdasági termelésben bekövetkezett létszámcsökkenése indokolt volt olyan ágazatokban, ahol a termelés teljes egészében gépesítetté vált. Ezen ágazatok a szántóföldi növénytermesztés, baromfitenyésztés, nagyüzemi sertéstartás. Itt az ágazatok munkaerő-gondjai megoldódtak. A mobilitási hullám azonban alapvetően érintette az egyéb, a technikai fejlesztés szempontjából bonyolultabb és elmaradottabb ágazatokat is, a szőlő és gyümölcsstermelést, valamint a szarvasmarha ágazatot.

A kertészeti ágazatokban jelentkező két munkacsúcs /tavaszi metszés és őszi betakarítás/ gondjait csak az idegen munkaerő - egyetemi és középiskolai diákság, katonaság, "nógrádi munkaerő", valamint

a még munkaerő-tartalékokat jelentő helyi cigánylakosság bevonásával lehetett megoldani ; sőt napjainkban is ezt a megoldást kell az üzemeknek választani. Az idegen munkaerő bevonása ellentmondásos jelenségekkel tarkított. A helyi cigánylakosság mobilizálását társadalmi szempontból pozitív folyamatnak kell tekinteni; főleg Kiskunhalas; Jánoshalma térségében a cigány nők és férfiak négy-öt hónapon keresztül történő foglalkoztatása nagymértékben elősegítette a természetes asszimilálódást. Hazánk északi vidékeiről - Borsodból, Nógrádból toborzott munkaerő alkalmazása több helyi konfliktussal járt "hiszen teljes ellátásuk, fenntartásuk, bérezésük jóval drágábbnak bizonyult, mint esetleg a saját ipari üzemekből átcsoportosítható dolgozók újbóli mezőgazdasági termelésbe történő bevonása. Az utóbbi években egyre több üzem mond le a nógrádiak munkájáról.

Biztos munkaerő bázis az egyetemi, főiskolai és középiskolai diákok foglalkoztatása, azonban a saját munkaerő szervezésében, anyagi érdekeltségi rendszerében bekövetkező szabályozómódosítások/ részesművelés lehetősége, illetményföld kiadása gyümölcs és szőlőterületeken, saját állományú dolgozók másod és mellékfoglalkozásban való alkalmazhatósága/ ; előrelátólag csökkenteni fogják a diákmunkaerő bevonásának igényét.

Legrosszabb a helyzet a munkaerőellátás területén a nagyüzemi szarvasmarhatartásban, és a sertés-tenyésztés néhány ágazatában alakult ki. Itt főleg az okozza a gondot, hogy a szakképzetlen, sőt a 8 általánost nem végzettek zöme alkotja a munkaerő nagy hányadát.

Ez rendkívül nehezen egyeztethető össze az utóbbi években az állattenyésztésben végbement genetikai változással. Idegen munkaerőt itt alkalmazni nem lehet, az állattenyésztés ma is teljes lekötöttséggel jár.

A termelés hatékonyságáról

Állami gazdaságainkban az elmúlt 10 évben, mind a mezőgazdasági termelés, mind pedig az összes termelési értékelőirányzatokban rendkívül fesztített feladatokat kellett megoldani. Az összes termelési érték a fő mezőgazdasági ágazatok termelése mellett tartalmazza a szolgáltatások, a melléktevékenység, valamint az ipari tevékenységek által létrehozott értéket is.

Érdemes és szükséges az összes eszközérték és termelési érték fejlődésének dinamikáját megvizsgálni a hetvenes évek két ötéves tervciklusában, valamint a 80-as évek eltelt idejében, hiszen ebből bizonyos mértékig a termelés hatékonyság alakulására következtethetünk.

3. sz. táblázat:

Az összes eszköz- és termelési érték alakulása a IV., V. ötéves tervciklusban és a 80-as évek elején a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban /folyó áron/

Év	Össz eszközérték ezer Ft.	Index	Össz termelési érték ezer Ft.	Index
1971.	5.068,5	100	1.841,0	100
1975.	7.518,7	148,3	3.957,9	214,9
1976.	8.198,4	100	4.494,0	100
1980.	11.624,8	141,8	7.189,8	159,9
1981.	11.370,8	100	7.626,1	100
1982.	12.292,2	108,1	8.751,0	114,0

Látható, hogy a 70-es évek második felében mind az összeszközérték, mind pedig az összes termelési érték növekedése lelassult. Éves átlagban 1970. és 1975. között az eszközérték növekedése megközelítette a 10 %-ot, a termelési érték növekedése pedig a 23 %-ot. 1976. és 1980. között az előbbi érték valamivel magasabb volt 8 %-nál, az utóbbi pedig elérte a 12 %-ot. Tehát a IV. ötévestervidőszak erőteljes fejlesztési politikája rendkívül intenzív termelésnövekedést is eredményezett. Az V. ötéves tervben gazdaságaink magasan túlteljesítették az eszközállomány és termelésnövekedés közötti arányokkal kapcsolatosan kitűzött célt, azonban a növekedés lassabbodó tendenciája ismét elénk tárja azt a törvényszerűséget, hogy az intenzív gazdálkodási körülmények között az egységnyi termelésnövekedéshez mind nagyobb és nagyobb anyagi ráfordításra van szükség.

Az 1981-82-es évek alapján a termelőeszközök és termelési érték növekedésről még nem vonhatunk le messzemenő következtetést. Mindenesetre rendkívül figyelmeztető tény, hogy 1981-ben a tizenegy állami gazdaság kisebb eszközértékkal gazdálkodott, mint 1980-ban.

Másszóval ez azt jelenti, hogy a termelőeszköz selejtezésből, valamint a termelésben képződött fejlesztési alap elvonásból adódó kiesés nagyobb volt, mint a beruházások és forgóeszközlektések összege. Mivel erre az állami gazdaságok történetében megyei szinten nem volt példa, érdemesnek tartjuk a későbbiekben az üzemszintű elemzések elvégzését is, természetesen az adott kérdés termelésre és a termelési környezetre gyakorolt hatásaival együtt.

Állami gazdaságainkat sokoldalú és jogos kritika érte az elmúlt években az ugynevezett eszközhatékonysági mutató alacsony színvonala miatt. A rendelkezésre álló adatok ismételt gondos elemzése azonban rámutat arra, hogy az 1.000.-forint összeszközértékre jutó termelési érték - az intenzitás magas foka ellenére is - az évtized folyamán mindvégig emelkedett. Az 1982. évi csökkenés okai ismét részletes elemzést igényelnek.

Az összeszközérték valamint a termelési érték viszonylag egyenletes növekedését nem követte a vállalati eredmény alakulása. A hetvenes években a megye gazdaságai 1977-ben érték el a legnagyobb eredményüket: 443 millió forintot, ezt azonban mind 1981-ben /506 millió/, mind 1982-ben /469 millió/ tulszárnyalták.

4. sz. táblázat:

Az ezer forint összeszközértékre jutó össz
termelési érték fejlődése a Bács-Kiskun me-
gyei állami gazdaságokban

Év	100 forint összeszköz ért-re jutó összterm. Index érték /forint/	Évi átl. növekedési ütem %	
1971.	363,22	100	
1975.	526,40	144,9	8,98
1976.	548,16	100	
1980.	617,97	112,7	2,54
1981.	871,45	100	
1982.	677,21	77,7	-22,3

Az egyes tervciklusok összehasonlítva kitű-
nik, hogy mind az V. ötéves terv folyamán, mind a 80-
as években érvényesült a nagyobb nyereségérdekeltsé-
gi rendszer. Az IV. ötéves tervciklusban az átlagos
évi nyereség 185,2 millió forintot, az V. ötéves idő-
szakban 358 millió forintot, míg a 80-as évek elején
487,5 millió forintot tett ki.

II. fejezet

A gazdasági helyzet hatása az állami gazdasági dolgozók életmódjára, világnézeti, ideológiai arculatára

A mezőgazdaság iparosításának néhány általános kérdése

A klasszikus tőkés gazdaságban a mezőgazdasági árak jóval értéken aluli árak lehettek, ami nemcsak a mezőgazdasági termékeket felvásárló tőkés vállalatok szempontjából volt fontos, hanem sokkal inkább azért, mert így a tőkés szektor munkásainak és alkalmazottainak bére jóval alacsonyabb lehetett, mintha a mezőgazdasági árak is a tőkés termelés törvényeinek megfelelően képződtek volna. Ezzel a kérdéssel Marx A tőke III. kötetében részletesen foglalkozott, és megállapította:

"Ahhoz, hogy a parcellás paraszt megművelje földjét, vagy megművelés céljából földet vásároljon - a normális tőkés termelési móddal ellentétben -, nem szükséges, hogy a mezőgazdasági termékek piaci ára olyan magasra emelkedjék, hogy meghozza az átlagprofitot, még kevésbé, hogy az átlagprofiton felül járadék formájában rögzített többletet hozzon a parasztnak. Nem szükséges tehát, termékének piaci ára akár értékének, akár

termelési árának színvonalára emelked-
jék." /13/

S ha ehhez hozzátesszük, hogy amit a mezőgaz-
daság vásárol, azt a tőkés módon képződő árakon vásá-
rolja, akkor választ kapunk arra, miért olyan nagy
problémája a tőkés árutermelő mezőgazdaságnak az "ag-
rárolló", a jövedelmi diszparitás, illetve a paritás-
sos jövedelemért folytatott harc.

A tőkés termelési mód a mezőgazdaságban tehát
olyan nagy létszámú kisárutermelő osztályt hoz létre,
amelyet-egyetlen létalapjához: a földhöz való végső-
kig menő ragaszkodása folytán - minden más osztállynál
jobban kizsákmányolhat és vonhat be a tőkés iparosi-
tás finanszírozásába, s minél jobban nehezedik rá ez
a súly, "önkizsákmányolását" annál inkább fokozva fej-
leszti ez az osztály kisárutermelő gazdaságát.

A kisárutermelő parasztság természetesen egy-
re inkább be kell, hogy kapcsolódjék a piaci gazdaság-
ba, hiszen családjának és a saját gazdaságának ipar-
cikkgénye egyre növekszik, s ezért egyre több pénzre
van szüksége. Igénybe kell tehát vennie családjának
minden "munkaerő-tartalékát", fogyasztásának megszorí-
tási lehetőségeit, sőt el kell adósodnia, hogy fej-
leszthesse gazdaságát, s ennek útján növelhesse áru-
termelését. S hogy erre a megfeszített "önkizsákmányo-
lásra" szorul gazdaságának fejlesztése során, ennek

megint az az oka, hogy jóval értéken alul ad el, és a tőkés szektorra jellemző módon vásárol.

A tőkés kisárutermelő gazdaságnak ez az alapvető mozgató rugója, s ennek érdekében a "gazda" végsőkig hajszolja magát és családját, s mindemeltett paradox módon úgy véli, saját érdekében cselekszik, "függetlenségét", "önállóságát" védi, sőt erősíti, mert a "maga gazdája" marad és továbbra sem parancsol neki senki. Innen ered és táplálkozik, hat és még a szocialista gazdálkodásban is mozgósít a "családi gazdaság" eszményi volta a mezőgazdaságban.

A tőkés társadalomban a kistermelő gazdaság mindaddig uralkodó marad, amíg az iparosítás terhének társadalmilag lehetséges mértékű viselését és a tőkés termelési viszonyok további terjedését neki alárendelten ő is szolgálhatja.

Az iparosodás folytán azonban a mezőgazdasági népesség aránya a kezdeti 80-90 %-ról 5 % körülire, sőt néhol ennél is kevesebbre csökkent. Így egyre kisebb lett annak a népességnek a szerepe az iparosítás terheinek viselésében, másrészt meg a mezőgazdaság technikai felszereltsége növekszik, minek következtében - a tőke szerves összetételének emelkedése folytán - egyre kisebb mértékben zsákmányolható ki.

Amikor a mezőgazdaság iparosodik, két jelenség figyelhető meg. Egyrészt létrejönnek a kimondottan tőkés nagygazdaságok, azonban ezek mind a mai napig nem töltenek be döntő szerepet a kapitalista országok mezőgazdaságában.

Másrészt - és ez a döntő hányad - a tőkés ipar, mégpedig elsősorban a mezőgazdasági termékeket feldolgozó ipar "tartozékává" integrálja a családi gazdaságot, a "gazdát" és nem másfoglalkozású családtagjait pedig gyakorlatilag "bérmunkásává" teszi. S még itt sem a képzett szakmunkást megillető "bért" hagyja meg neki, hanem a betanított munkását, mivel a szakmai irányítást és a "szolgálatot" az integrátor szolgáltatja.

Összefoglalva, a mezőgazdaság iparosítása a kapitalista országokban a kimondottan tőkés termelési viszonyok gyakorlati kialakulását jelenti. Az alapvető ellentmondás azonban megmarad, mert a mezőgazdasági "bérmunkás", a farmer és családja, továbbra sem egyenrangú. A szervezett munkásságnál jóval nagyobb kizsákmányoltsága, mégpedig nem utolsósorban azért, mert integrátoraival szemben nem tömörül olyan hatékony érdekvédelmi szervezetekbe, mint amilyen a munkásoknál a szakszervezet. A tőkés társadalomban a parasztság kizsákmányolása minden látványos termelési eredmény ellenére máig tartó folyamat, melyet a túltermelési válság napjainkban még fokoz is.

A mezőgazdaság iparosítása, annak objektív és emberi tényezői hazánkban

Nálunk az iparosítás azonosul a mi termelési módunkban létrejött állami szocialista termelési viszony fokozatos kiterjesztésével.

Hogyan illeszkedett ebbe be a mezőgazdaság ?

A felszabadulás után végrehajtott nagyarányú földreform létrehozta a kisárutermelő mezőgazdaságot. A kisárutermelő mezőgazdasági alapon nagyjából ugyanugy finanszírozni lehetett volna az iparosítást, mint ahogyan ez a kapitalizmusban lejátszódott. Ez azonban rendkívül lassu iparosítási folyamatot tett volna lehetővé. A gyors iparosításhoz és a mezőgazdasági kisárutermelő osztály felszámolásához az 1950-es években kezdtünk hozzá, amely a már korábban felvázolt kudarcokhoz vezetett.

Bár a második kollektivizálást sem a maga kezdeményezésére és a maga akaratából hajtotta végre a kisárutermelő mezőgazdaság, de távolról sem kellett elszenvednie oly könnyörtelen és embertelen módszereket, mint 1956 előtt. A kollektivizálással olyan új osztály jött létre, amelynek saját érdekeit is fokozottan figyelembe kellett venni, egyre inkább rájuk kellett bízni a szövetkezeti gazdálkodást, közös ügyeik intézését.

Ismeretes, hogy az 1956. előtti erőszakos kollektivizálást - éppen a rendkívül nagy kiszolgáltatottság és az alacsony jövedelmek miatt - a fiatal, falusi lakosság nagyarányú elvándorlása követte. /Ez egybeesett az ipar extenzív fejlesztési szakaszával, így az ipar részére nagy mennyiségű fiatal munkaerő állt rendelkezésre./ Az 1956 utáni kollektivizálást követően a mezőgazdasági munkaerő - különösen a fiatal és mobil - nem szünt meg elhagyni a szövetkezeti mezőgazdaságot. S ez az elvándorlás az 1960-as évek végére oly mértéket öltött, hogy veszélyeztetvén ismét mezőgazdasági termelésünket, a

szövetkezeti /paraszti/ személyi jövedelmeket közel azonossá kellett tenni a munkásjövedelmekkel. Ez az "azonosság" úgy jött létre, hogy a szövetkezeti családok jövedelmében továbbra is szerepelt a háztáji gazdaságból származó jövedelem, amely még mindig jelentős túlmunkából származott, de az összes jövedelem belüli aránya most már csökkenő irányúvá vált.

A mezőgazdaság munkaerőgondját azonban még ez sem oldotta meg, mert még ha azonos munkáért éppoly kereset lenne is elérhető a mezőgazdaságban, mint az iparban, ha a munkafeltételek továbbra is kedvezőtlenebbek, az elvándorlás nem szűnik meg. Ez a meg nem álló folyamat egymaga is elkerülhetetlenné tette, hogy a mezőgazdaság technikailag is egyre jobban fejlődjön, a mezőgazdasági nagyüzemi keresetek pedig közelebb kerüljenek az iparhoz.

Ennek következménye pedig az lett, hogy a tőke szerves és technikai összetétele egyre jobban kezdte megközelíteni, esetleg el is hagyni az iparét, ami miatt a korábbinál egyre kevesebbet lehetett elvonni a mezőgazdaságtól, sőt kezdett elérkezni oda is, hogy megszűnjön más ágazatok iparosítási forrásául szolgálni.

Ez maga után vonta a mezőgazdasági árak időről-időre történő további rendszeres emelését, s így a mezőgazdasági üzemi jövedelmek bizonyos növelését is, de nem annyira, hogy ne kellett volna feltárni és igénybe venni bizonyos további tartalékokat a mezőgazdaság forrásaiból.

Az egyik ezek közül az , hogy a mezőgazdasági árak továbbra is érték alatt vannak, amelyek nem teszik lehetővé némely ágazatban még az egyszerű újratermelést sem. Emiatt aztán továbbra is szükség van a mezőgazdaság un. állami támogatására, ami egyúttal a fejlesztés állami irányításának is eszköze.

A másik feltárt tartalék a mezőgazdasági üzemek melléktevékenysége. Itt nem csak arról van szó, hogy a falvak teljesebb mértékben tudják foglalkoztatni tagságukat, hanem sokkal inkább arról, hogy a tőke szerves összetétele ezeknél a melléktevékenységeknél alacsony, így a közös gazdaság viszonylag nagymértékben vonhat el innen jövedelmet a továbbra is veszteséges mezőgazdasági ágazatainak fenntartására és fejlesztésére.

A mezőgazdasági személyi jövedelmeknél úgy lehetett ellensúlyozni a hiányt, hogy egyre szélesebb utat kellett nyitni a háztáji és kisegítő gazdálkodásnak és a jövedelem ily módon történő növelésének, ami jelentékeny ösztönzőjévé vált a családi tulmunka fokozásának, minek révén a népgazdaság nem lebecsülendő mezőgazdasági termékhez jutott.

Mi több, bekapcsolódtak ebbe a kisárutermelésbe az olyan nem mezőgazdasági dolgozók, főképp ipari munkások, akik falusi lakosok, időszakos és állandó ingázók. Nemcsak a mezőgazdasági foglalkoztatásuk éreznek késztetést erre a tulmunkára, hanem azok az ipari munkások és egyéb dolgozók is, akik már bucsut mondtak ugyan a mezőgazdaságnak, de még falun laknak.

Pesszimista megfogalmazásban úgy is lehet mondani, hogy származásuk terhét még mindig viselik.

Jelenleg a mezőgazdaságban, az állami gazdaságokban és termelőszövetkezetekben dolgozó emberekben tudatosult, hogy mind a háztáji gazdálkodás, mind a melléktevékenységek kiterjesztése saját érdekeit szolgálja. Az ma már népgazdasági szintű felismeréssé kell, hogy váljon, hogy erre a túlmunkára igazában a szocialista népgazdaságnak, a szocialista iparosítás további folytatásának van szüksége.

Az agrárérdekek érvényesülése az iparosítás folyamatában

A mezőgazdaságon belül az iparosítás motorja a felsőfoku végzettségű szakemberek nagy csoportja lett. A szakképzett felső-, közép és alsó szintű vezetők rétege szivesebben dolgozik az ipari technikával, ipari módon, mint hagyományosan. Ezeknek a rétegeknek a vezető szerepe annál jobban növekedett, annál nélkülözhetetlenebbé váltak, minél magasabb szakismereteket kívánó termelést folytatnak, minél fejlettebb, bonyolultabb a technika és technológia, amelyet alkalmaznak, mert mindehhez csak ők értenek, s így az igazi döntések is szükségszerűen mindjobban az ő kezükbe összpontosulnak.

Másik szubjektív motiváló tényező volt az, hogy az agrárértelmiség, a multból származó társadalmi lenézettség miatt is, más értelmiségi rétegekhez hasonló társadalmi és politikai megbecsülést

kivánt magának elérni, és lehetőség elérését a mezőgazdaság iparosításában vélték megvalósítani. Az iparosításban hasonlóan érdekelt volt az az agrárértelmiségi réteg is, amely a kutatás és oktatás területén dolgozott.

A fentiekben láttuk, hogy a kapitalizmusban az iparosítás lényegében az élelmiszeripari ágazat által integrálva ment végbe. Magyarországon ettől teljesen eltérő jelenséget tapasztaltunk. Itt az élelmiszeripar nem kapta meg azt a jogot és lehetőséget, hogy a mezőgazdaságot "bedolgozóiparának" tekintve integrálhassa. Az integrálást maga a mezőgazdasági üzemek hajtották végre, azonban ez főleg az iparosítás első szakaszában csak a horizontális integrációt jelentette, azaz egy-egy mezőgazdasági termelési ágat tett komplexszé. A horizontális mezőgazdasági integráció lényegében a "termelési rendszer" nevet kapta, és az integrátor szó helyett inkább a "rendszergazda" vagy a "gesztor" elnevezés vált általánossá.

Igy a mezőgazdaság iparosítása a legdinamikusabb agrárértelmiség kezébe került, a termelési rendszereket ez honosította meg, fejlesztett és hihetetlen erővel terjesztette, s így nemcsak megtarthatta, de gyorsan növelhette is szakmai tekintélyét, hatalmát.

A termelési rendszerek szervezésében, terjesztésében a Bács-Kiskun megyei agrárszakemberek is aktívan résztvettek. Hazánk második legnagyobb és leg-

több üzemre kiterjedő szántóföldi termelési rendszere az 1970-es évek elején megalapozott Bajai Kukoricatermesztési Rendszere a Bajai Mezőgazdasági Kombinát gesztorságával üzemel. Ezenkívül országos jelentőségre tett szert a Bácsalmási Napraforgótermesztési Rendszer, a Hosszuhegyi Szőlő- és Gyümölcsstermesztési Rendszer. Kisebb megyei integráló szerepet töltenek be a Halasi Szőlőtermesztési, a Kunbajai Borászati Rendszerek.

Az iparosítás és a "nagytechnika" szerepe

Az agrárértelmiség, vagy az agrártechnokraták az iparosítás során az ipari "nagytechnika" alkalmazását igyekeztek általánossá tenni. Ennek hatásaképpen jelentek meg Bács-Kiskun megyében is a 250-300 lóerős traktorok, a 2-3.000 anyakocás sertéstelepek, a 100 ember munkáját helyettesítő szőlőkombájnok, a légi permetezőeszközök stb. A nagytechnika megjelenésének legfőbb érvei: a hatékony beruházási tevékenység, a kapacitások jobb kihasználása, a szakosítás elmélyítése, az adminisztráció és vezető személyzet létszámának csökkenése.

Valójában azonban emögött gyakran a tulzott centralizálási törekvések is jelentkeztek, hiszen eluralkodott, ha nem is mindig tudatosan egy olyan nézet a mezőgazdasági szakemberek között, hogy a "nagytechnika" = "nagygazdaság" = "nagy hatalom".

Ma már tény, hogy a legnagyobb hozamokkal és

jövedelmezőségi mutatókkal nem a "legnagyobb" technikával és földterülettel rendelkező termelőegységek rendelkeznek.

Mindenesetre tény, hogy az ellentmondások ellenére napjainkra iparosított mezőgazdasággal rendelkezünk, amely alapvetően a szocialista állam uralkodó termelési viszonyának érvényesítési és kiterjesztési politikájának érdekeit szolgálja, függetlenül attól, hogy termelőszövetkezeti vagy állami gazdasági tulajdonformában ment végbe az iparosítás.

A tulajdonviszonyok fejlődése Bács-Kiskun megyében

Magyarországon a földhasználati és földtulajdoni viszonyokra a szocialista szektor fölénye jellemző. A mezőgazdasági területek 16 százalékát teszi ki az állami, 77 százalékát termelőszövetkezeti, és 7 százalékát a kisegítő és egyéni gazdaságok részaránya. Körülbelül hasonló nagyságrendű az egyes termelési szektorok közötti megoszlás Bács-Kiskun megyében is. A megye természeti adottságaiból következően azonban a szövetkezeti tulajdon esetében egy jelentős specifikum is megfigyelhető, a szakszövetkezetek jelenléte, ahol a rendkívül gyenge és heterogén talajadottságok valamint az alacsony eszközellátottság miatt a földek megművelése csak az élőmunka röghözköttöttsége révén lehetséges.

A területi adatok jól szemléltetik, hogy a mezőgazdaságban a termelési-tulajdonviszonyok mennyiségi fejlesztése ma már nem napirenden lévő feladat.

A továbbfejlesztés alatt a szocialista vonások erősítése érdekében az állami és szövetkezeti tulajdon hatékonyabb működtetését értjük.

Az MSZMP XI. kongresszusa határozatában foglalkozott az állami és szövetkezeti tulajdon helyével és szerepével, és megállapította, hogy "A mezőgazdasági termelőszövetkezetek szocialista jellege tovább erősödött. A szocialista alapokra helyezett mezőgazdaság, valamint a szocialista szövetkezeti mozgalom további fejlődésének útja mindenképp az, hogy a termelőszövetkezetek korszerű nagyüzemekké váljanak, gazdálkodásukban erősödjenek a szocialista nagyüzemekre jellemző, a tagok érdekeit az osztályadalmi érdekekkel helyesen egyeztető vonások".

A földtulajdonviszonyok részarányainak változatlansága ma már látható módon bizonyította, hogy a szövetkezeti tulajdonviszonyok a mai műszaki-technikai ellátottság mellett majdnem olyan színvonalon segítik elő a termelőerők fejlődését a mezőgazdasági termékek előállítását mint az állami gazdaságok.

A hetvenes évtizedben a gyakorlati gazdaságpolitikában legnagyobb súllyal az a törekvés érvényesült, hogy a mezőgazdaság /az élelmiszeripari ágazattal együtt/ minden olyan termékből biztosítsa a fogyasztói kereslet kielégítését, amely idehaza megtermelhető, s emellett adjon minél több - elsősorban dollár elszámolású exporttöbbletet. /14/

/14/ Vö.: Pálovics Béláné: Mezőgazdasági termelésünk a hetvenes évtizedben. /Közgazdasági Szemle, 1981. 4.sz. 426.old./

Mindezt a mezőgazdasági szempontból az ország történetében legsikeresebb évtized folyamán aránylag sikerült is megvalósítani. Ugyanakkor a nagyüzemi mezőgazdasági termelés hatékonysága, a nemzetközi összehasonlításban, romlott. /15/

Az egy mezőgazdasági keresőre jutó mezőgazdasági termelési érték Franciaországban a miénkénél kétszerese, Hollandiában csaknem négyszerese, Dániában négyszerese, az Egyesült Államokban pedig nyolcszorosa. A tulajdonviszonyok további tervszerű fejlesztése során tehát számításba kell venni, hogy mely tulajdonforma felel meg legjobban a hatékony gazdálkodási elveknek.

A hatékonyabb fejlődés kibontakoztatását az olajárrobbanás óta különösen sulytja, hogy a mezőgazdaságra a népgazdasági teherviselésből fokozódó nyomás nehezedik. Ez egyrészt a minden évben növekvő állami költségvetési elvonásból, másrészt az ipari és mezőgazdasági árdiszparitásból /az egyre jobban szétnyíló agrárrollóból/ adódik.

Az állami gazdaságok központjairányítása egészen a hetvenes évek végéig erőteljesebb volt, mint a termelészövetkezeteké. Bács-Kiskun megyében a tapasztalatok szerint az állami tulajdonosi szemlélet megnyilvánulásaként /egyébként az országos tapasztalatok is ilyen irányúak/ mind az állami, mind a társadalmi szervek közvetlenebbül beleszóltak a termelésbe, mint a termelészövetkezetek esetében. Az állami gazdaságokban csak a hetvenes évek végén teremtődtek

/15/ Komló László: Mezőgazdaságunk szervezeti rendszere. Közgazdasági Szemle, 1982. 6.sz. 730. old.

meg az önálló gazdasági elszámolás széles körű feltételei, mivel az egész nagyüzemi mezőgazdaságra egységes szabályozó rendszert vezettek be.

Ebből adódóan az állami földbirtokon a piaci törvények érvényesülése csak később vált általánosan elterjedté, mint a termelőszövetkezetekben.

Társadalompolitikai szempontból - bár még történelmi távlat nem áll mögöttünk - az állami irányítás közvetlenebb megnyilvánulása a hetvenes évek folyamán több pozitívummal járt mint negatívummal.

- 1./ Az élenjáró megoldások, műszaki, biológiai eljárások gyorsabban terjedtek az állami gazdaságokban, mint a termelőszövetkezetekben.
- 2./ Az egy főre jutó termelés 1,8-szorosa volt az állami üzemekben. A fajlagos hozamok tíz év átlagában búzából 15, kukoricából 20, cukorrépából 8 százalékkal; az egy tehénre jutó tejhozam 40, az egy kocára eső huski-bocsájtás 35 százalékkal volt magasabb mint a szövetkezeti szektorban.
- 3./ Az új gazdasági mechanizmus első néhány évében az állami beleszólás joga lehetővé tette a közvetlen gazdasági szabályozás esetleges hibáinak kiküszöbölését. Az esetleges jelentkező piaci hiány megszüntetésére hatósági eszközökkel az állami gazdaságokat rá lehet "kényszeríteni", elősegítve ezáltal az ellátási fennakadásaiból adódó társadalmi feszültségek megszüntetését.

- 4./ Bács-Kiskun megye specifikumaként megjegyzendő, hogy a szőlőtermesztő termelészövetkezetek anyagi helyzetének megszilárdításához hozzájárult az állami gazdaságok számára kötelezően előírt magasabb "hatósági" szőlő átvételi ár, amelyet kiugróan nagy termést hozó években is térítettek a tsz-ek felé.
- 5./ Negativumként említjük meg a kisebb eszközkihasználási hatékonyságot a nagy termelési volumenekből adódó rugalmatlanságot. Mindezek mellett az állami gazdaságok későbbben jöttek rá az ipari melléktermékenységből és a háztáji gazdaságok integrálásából származó gazdasági előnyökre is.

Természetes, hogy a pozitívumok és negatívumok fenti összevetése sok önkéntes elemet tartalmaz és nem teljeskörű. Az mindenesetre tény, hogy maga a szövetkezeti tulajdonforma fokozottabban kényszerített a piaci eszközök alkalmazására, és ezért ezt a szektort ma az állami gazdaságokétól eltérő és jelenlegi megítélés szerint hatékonyabb termelési szerkezettel rendelkezik.

E tény megállapítása mellett azonban ismételtén ki kell emelni, hogy mind a mai napig a mezőgazdasági termelés nehézipara, a tej- és huselőállítás nagyobbik része az állami tulajdonban realizálódik. A termelészövetkezetek hatékonyabb termelési szerkezete főleg azokban az ágazatokban eredményezett ki-

emelt fejlődést, ahol a befektetett tőke megtérülése gyors volt. Így pl. a szövetkezetek a hústermelő ágazatok közül inkább a baromfiágazatot részesítették előnyben, hiszen itt a tőke forgási sebessége legalább 10-15-szöröse mint a szarvasmarhatenyésztésben.

Az állami tulajdonforma és a termelősövetkezeti szektor kibontakozásának néhány összefüggéséről

Ismeretes, hogy a tulajdonviszonyok a munkamegosztással egyetemben kijelölik az egyén helyét a társadalomban, de még szűkebb értelemben abban a közösségben, településen ahol az illető él és dolgozik.

A föld állami tulajdona az állami gazdaságokban a koncentrált és centralizált termelés, és a központi elosztás feltételeit teremtette meg. A központi elosztás itt tágabb és szűkebb értelemben is értelmezendő, hiszen egészen az új gazdasági mechanizmus kibontakozásáig /sőt még azt követően is/ az állami gazdaságok termelőeszközeik jelentős részéhez a központi elosztás útján jutottak.

Szűkebb értelemben központi elosztás valósul meg a gazdaság dolgozói felé is, mivel az állami gazdaságok dolgozói részére a munkabér államilag és központilag szavatolt, hasonlóan az ipari munkássághoz. A termelősövetkezetekben a kezdetektől fogva a megtermelt jövedelmek felosztása folyik.

A garantált és államilag szavatolt munkabér az állami gazdasági gyakorlatban sokáig kiemelkedő viv-

mánynak számított, hiszen a magyar mezőgazdasági dolgozó életében először bizonyos mértékig függetlenítve lett az egyén az időjárás kitettségétől. De független lett attól az érzéstől, amit József Attila a Grófi szérűn című versében megénekelt, "Érzik titkon, hogy az övék/ E bus élet s a kalász".

Igy az állami gazdasági dolgozó részére maga a háztáji föld sem járt, ez mind a mai napig csak a termelészövetkezeti parasztságot illeti meg. Jó ideig a háztáji föld a családok alapvető ellátásának forrása volt, mivel a termelészövetkezetek jövedelmükből csak igen szerény mértékű javadalmazást juttathattak tagjaiknak.

Ma azonban némiképpen másképpen alakul a tsz parasztság és az állami gazdasági dolgozók jövedelmezőségi viszonyai. Jelenleg a termelészövetkezetek is az állami gazdaságokban alkalmazott munkadijszínvonal rendszerben gazdálkodnak. Tehát gyakorlatilag a "munkabér" itt is garantált. Ugyanakkor a háztáji tevékenység révén általában jelentősebb jövedelemre tehetnek szert a termelészövetkezetben, mint az állami gazdaságokban. Adott településen belül ez a tény körülbelül olyan feszültségforráshoz vezethet, mint a munkás-paraszt jövedelmek alakulásában fellelhető és érzékelhető ellentmondások.

Bács-Kiskun megye néhány körzetében a fenti feszültséget még egy tény fokozta. Ez pedig az illegális szuperjövedelmek kérdése, amely a háztáji gazdaságokkal rendelkező termelészövetkezeti tagok

fokozottan használtak ki, és mind a mai napig köztudottan él a jelenség. Soltvadkert, Kecel, Kiskőrös, Orgovány, Jakabszállás körzeteiben dúló alkoholelőállítás súlyos társadalmat és környezetet romboló tényérről van szó. Ezt a tevékenységet általában háztájjal nem rendelkező nem folytathat. Egy kilógramm cukorból, melynek értéke 18 forint, 50 forint értékű szeszt állítanak e körzetben elő. És bizonyos, amikor elgyönyörködünk a fenti községekben az utóbbi években végbement hatalma fejlődésen, alaposan el kell gondolkodnunk azon, hogy a szabadjára engedett kisvállalkozások hány és hány ezer ember, család életét tették tönkre országunkban. Természetesen, hogy itt a tulajdonformából adódó bizonyos vadhajításokról van szó, de a vadhajítások nagyon erősek. /16/

A termelőszövetkezeti tulajdonviszonyok közepette kialakuló magasabb jövedelemviszonyok különösen érzékeny feszültséget okoztak a mezőgazdasági középvezetői rétegek között. A helyzet ugyanis az, hogy az állami gazdaságokban az alapbéren, szerény prémiumon és nyereségen kívül más jövedelemforrása nem igen volt a vezetőnek.

A termelőszövetkezetben ugyanolyan vagy magasabb alapbér mellett járt a háztáji, és az év végi 20-40 % garantált prémium az utólagos jövedelem felosztás alapján.

Igy ugyanazon munkáért sok esetben 50-60 %-kal magasabb jövedelme volt egy termelőszövetkezeti ágazatvezetőnek, mint a szomszédos állami gazdaságban.

A fentiekből adódik, hogy amikor az állami gazdasági dolgozók és a termelészövetkezeti alkalmazottak a parasztság viszonyait vesszük szemügyre, akkor a társadalmi megítélésben jelentős eltérést láthatunk.

Mind az állami gazdasági dolgozók, mind a tesz alkalmazottak és tagok között a 70-es évek folyamán megnőtt a jelentős vagyonnal rendelkező családok száma, a vagyonosodás tehát tömegjelenség itt is ott is. Ismeretes, hogy a vagyon fogalma a tulajdon kategóriára épül, azonban a vagyon nem feltétlen jelent tulajdont /pl. az állami lakás nem tulajdon, de átváltható pénzre, ingatlanra, tehát vagyon/. Ugyanakkor a közvélemény úgy ítéli meg /az ítélet sommás, de van bizonyos igazság magva/, hogy a termelészövetkezetekben több az olyan jelentős vagyonfelhalmozódás, ami nem tisztességes munkán alapul, mint az állami gazdaságokban. Főleg a fent említett tájörzetekben megjelentek azon családok, ahol a vagyonnak már nem csak a használati értéke, értékmegőrző tulajdonsága, hanem jelentős értéknövelő szerepe is van, ez társadalmi szempontból esetenként már káros jelenségnek tekinthető.

A kistermelő szektor kibontakozása az állami gazdaságok integrálásában

A háztáji és kisegítő gazdaságok szerepe hazánkban ma már tisztázott és elfogadott. Ma is érvényesnek kell tekintenünk az MSZMP XI. kongresszu-

sának határozatát miszerint "Az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek általános fejlesztése mellett népgazdasági érdekeinknek megfelelően továbbra is támogatjuk a háztáji és kiegészítő gazdaságok termelését". A magas színvonalu közellátásban betöltött szerepük miatt a magyar kiegészítő gazdaságok tanulmányozás tárgyát képezik más szocialista országokban is.

Ugyanakkor el kell ismerni, hogy nem várt és sokáig nehezen is tűrt jelensége volt mezőgazdaságunknak a kistermelői szektor kibontakozása.

A mezőgazdasági kistermelés ma már nem csak a mezőgazdasági, hanem egyéb főfoglalkozásuak kiegészítő tevékenységévé vált. Az állami gazdasági dolgozók, valamint a társadalom egyéb rétegei számára rendkívül fontos a kistermelés feltételeinek biztosítása, hiszen a tsz háztáji gazdaságokhoz hasonlóan az alacsonyabb jövedelmek kiegészítését szolgálja.

A kistermelő szektor lényegében állami földtulajdonon, jórészt állami anyagokkal és termelőeszközökkel saját munkaerő felhasználásával hasznos értéket állít elő fő foglalkozásán kívül. A jelenség széleskörű elterjedése 5-6 éves multra tekint vissza.

A kistermelői szektorral kapcsolatosan felmerülő kérdések sok esetben nem tisztázottak. Alapvetően meg kell vizsgálni, hogy fennmaradhat-e ez

a termelés a mai jövedelmezőségével, továbbá akkor, ha a szabad idejüket is egészen más módon eltölteni kívánó fiatalabb korosztályok lépnek a mai idősebbek helyére, és főfoglalkozásukból származó jövedelmük is kielégítően alakul. Az igazi kérdés itt az, hogy mennyire válhat ez a tevékenység a mai "kiegészítő" kistermelés helyett kizárólag piacra termelő kisvállalkozássá.

Mezőgazdasági termelésünk alapját a szocialista nagyüzemek alkotják, amelyek a buza és az ipari növények 100 %-át, a takarmányok túlnyomó többségét /a kistermelők részére is/ termelik. A nagyüzemekre épülve, nagy a súlya az egész mezőgazdasági termelésben a háztáji és kistermelői gazdaságoknak, mert ezek hozzák létre a mezőgazdaság bruttó termelési értéknek több, mint egyharmadát /34 %-át/. Az élelmiszerbőségben és élelmiszerkivitelben hazánkban jelentős a háztáji és kisegítő gazdaságok szerepe.

A magyar élelmiszertermelés sikereinek alapvető forrása az a szemlélet, hogy a szocialista nagyüzemnek segitenie kell az egyéni termelőt, és a munka termelékenységét nem csupán a nagy-, de a kisüzemben és szakadatlanul fokozni kell.

A háztáji termelőknek termelési tevékenységüket tekintve három fő csoportját különböztetjük meg. Vannak hétvégi ház és telektulajdonosok, akik némi zöldséget, gyümölcsöt, szőlőt stb. termelnek telkeiken szabad idejükben, a termést saját háztar-

tásukban használják fel. Ilyen hétvégi kiskertek övezik városainkat, melyek rendeltetése inkább a pihenés, mint a termékelőállítás. Ez a kategória termékeit általában nem értékesíti, nem ad el a piacon.

A háztáji termelők másik nagy csoportját azok a családok alkotják, amelyek elsősorban önfogyasztásra termelnek zöldséget és gyümölcsöt, tartanak állatot /főként baromfit és sertést/. Az ilyen gazdaságokban egyes termékekből feleslegek is keletkeznek. Arra törekszenek, hogy amit maguk termelnek meg, ne kelljen megvásárolni. A városi ABC üzletek, zöldségkereskedők átveszik a termelők feleslegeit /a szocialista országokban ez is egyedülálló magyar jelenség/, és így egyes vidéki városok zöldség- és gyümölcsigényét ezekből részben kielégíthetik. Ez a csoport tehát piacra is termel.

A háztáji termelők harmadik fő csoportját a szakosodott árutermelők alkotják. Ezek gyakran integrálódnak a nagyüzembe: a termelőszövetkezettől, állami gazdaságtól, áfésztől kapják a szaporító anyagot, takarmányt, és szerződés alapján a nagyüzem veszi át termékeit. E kategóriának nagy a népgazdasági jelentősége. Nagy mennyiségű árut termelnek a belső piacra, de exportra is. A szakosodott és szinte teljes egészében integrálódott háztáji gazda számára az alapanyagot a gépesített nagyüzem termeli; munkájának termelékenységége magas színvonalu. Rendszerint egy-egy vidék hagyományos termékét termelik.

Bács-Kiskun megyében a szakosodott háztáji árutermelők termelik a májliba, házinyul, háziga-lamb, korai retek 100 %-át, a hizott sertés 45, a tej 25, a szárnyas baromfi 40 százalékát.

A háztáji termelés számára a termelési árak meghatározóak, árérzékenysége igen nagy. A szako-sodott háztáji fő ösztönzője az anyagi érdekelttség, s ez késztet olcsó takarmánnyal, gazdaságos megol-dások keresésére, egyszóval a hatékonyság, termelé-kenység fokozása.

Az állami gazdaságokban a szerződéses háztá-ji termelés az uralkodó, és lényegében a gazdaságok tervgazdálkodásának ez már szerves részévé vált. Az állami gazdaságok háztáji termeltetésnek van né-hány megkülönböztető eleme a termelőszövetkezeteké-től, de alapjaiban azonos elvekre épül.

Az állami gazdaságok alkalmazzák az un. il-letményföldrendszert, amely méreteiben jóval kisebb, mint a tsz tagok háztáji földje. A tsz tagoknál ál-talában egy családra vetítve mintegy 6000 m² háztá-ji jut, míg ez állami gazdaságokban a dolgozó eltar-tott családtagjainak függvényében 1.100 m²-től maxi-mum 4.400 m²-ig terjedhet. Az állami gazdaságban lé-tezik az illetményföld megváltás intézménye, ami azt jelenti, hogy aki saját maga nem kívánja illet-ményét művelni az a művelési költségek és az adó megtérítése után terményben, illetve pénzben kap-hatja meg járandóságát.

A 70-es évek végéig illetményföldön általában csak takarmánynövényt /kukoricát lehetett termelni/. A 80-as évek munkaerőgondjai, no meg az a tény, hogy az állami gazdasági vezetők felismerték az illetményföldben rejlő egyéni érdekeltségi motívációt, oda vezettek, hogy ma már az illetményföld intenzívebb kulturákból is igényelhető /szigorúan önkéntes alapon/, azonban az intenzív kulturák esetén a nem gépesíthető munkafolyamatokat magának a dolgozónak kell elvégezni. Az intenzív kulturákból igényelt illetményföld pénzben és termékben nem váltható meg. A család szűk szükségletén kívüli termékmennyiséget a dolgozó köteles előre rögzített áron a gazdaság felé értékesíteni. Az ebből származó jövedelemkiegészítés - családonként - a kultura függvényében elérheti a 10-60 ezer forintot is. Így tehát a háztáji termelés a népgazdasági hasznán túl a benne résztvevők életszínvonalát is jelentősen emeli. Állami gazdaságainkra is igaz az a tény, hogy a családtagok és a nyugdíjasok bevonása javítja a falvakban a foglalkoztatottságot. Jelentős állami beruházásokat lehet megtakarítani, hiszen a háztáji termelésben a termelő saját pénzével is részt vesz.

Természetesen a népgazdasági előnyök ellentmondásokat is szülnek a háztáji és a nagyüzem között. Ilyen ellentmondás a munkaerő foglalkoztatásában, sőt az utóbbi időben a közös tulajdon védelmével kapcsolatban jelentkezik. Megszaporodik a takarmánylopások- és sikkasztások, vagy akinél a ház-

táji bizonyos kereteket túlnőtt, kevésbé eredményesen foglalkoztatható a nagyüzemi termelésben. Ma azonban úgy tűnik, hogy ezek az ellentmondások nem antagonisztikusak és orvosolhatók.

III. fejezet

Az állami gazdaságokban dolgozó értelmiségi és munkásrétegek általános helyzete, valamint ennek kihatása a falu kulturális életére

A művelődési és műveltségi viszonyok alakulása általában

Lenin 1919-ben írta: "A régi utópista szocialisták úgy képzelték, hogy a szocializmust fel lehet építeni más emberekkel, hogy előbb derék, minden tekintetben kifogástalan, nagyon jól képzett embereket nevelnek és ezekből fogják felépíteni a szocializmust. Mi a szocializmust abból az emberanyagból akarjuk felépíteni, amelyet a kapitalizmus nevelt, amelyet a kapitalizmus megrontott, elzüllesztett, de amelyet meg is edzett a harcra. Mi azzal akarjuk építeni a szocializmust abból az anyagból, amelyet a kapitalizmus hagyott ránk egyik napról a másikra, most mindjárt..." /15.a./

Később, négy évvel, amikor a világ új pályára állítása megtörtént, amikor valójában egy egész korszak van lezárulóban, amikor a szovjet hatalom megszilárdítása a fő feladat ezt írja:

"Ellenfeleink nem egyszer mondták nekünk, hogy esztelen dologra vállalkozunk, amikor olyan országban akarjuk a szocializmust megvalósítani,

/15.a./ Vö.: Lukács György: Lenin, Bp. Magvető 1974.
56. old. idézete

amelynek nincs elég fejlett kulturája. De tévedtek, mert mi nem arról a végéről kezdtük a dolgot, ahogy az elmélet szerint /mindenféle vaskalaposok elmélete szerint/ illett volna, s a politikai és szociális átalakulás nálunk, mint kiderült, megelőzte a kulturális átalakulást, azt a kulturális forradalmat, amelyhez most mégis csak elérkeztünk. Most már csak erre a kulturális forradalomra van szükségünk ahhoz, hogy teljesen szocialista országgá váljunk." /15.b./

A forradalomnak tehát a proletárhatalom megszerzése után elsődleges feladata volt az új intézmények fölépitése, működésük megszervezése, ám ezt követően sürgetően jelentkezett az újabb lépés, a tömeg kulturális fölemelkedésének korszaka. Ez a szakasz ma is tart és minden bizonnyal folytatódik is a további generációknál.

A jövőért való aggodást érezzük Lenin sorából, amikor az ifjúsághoz intézve szavait így ír: " a kommunizmust csak a korunk színvonalán álló műveltség alapján valósíthatja meg /az ifjúság - B/, és hogyha ezzel a műveltséggel nem fog rendelkezni, a kommunizmus csak óhaj marad". Az ifjúságnak szóló intés társadalmi méretekre vonatkozik. Anyagi gyarapodás és szellemi fejlődés okos arányai nélkül végső céljaink kerülnek veszélybe.

Mai világunkban a globális kihívásokra eredményesen válaszolni, csak gondolkodó, sorsukat tudásukkal értőn alakító tömegek képesek.

Lenin szavai a próza hétköznapiok nyelvén, a termelésben dolgozó agrár és műszaki értelmiség számára azt tanítják, hogy a műveltség gyarapítása fontos annak érdekében, hogy az emberek megértésük sorsukat és meglássák az értelmes jövőt.

Dolgozatunkban a termelés feltételeinek elemzése során már megpróbáltunk foglalkozni a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok műszaki-irányítói és fizikai dolgozóinak iskolai végzettség szerinti megoszlásával, a szakmai felkészültség dinamikus fejlődésével. Az értékek befogadása, fölismerésük tükrözése azonban nem fejeződik be az iskolai, főiskolai vagy egyetemi tanulmányok során.

A későbbiek során az általános műveltség fejlesztése, a művelődés iránti igény az egyéneknél nem egyéges, és valószínűsíthető, hogy a színvonalbeli eltérések idővel visszahatnak az egyének közérzetére, eligazodási képességére, alkotó vágyára, a szűkebb kollektívára s rajta keresztül egész társadalmunkra.

A művelődés jellemzője az ismeretgyarapodás, a személyiség sokoldalúságának erősödése gyakorlás által, hiszen a művelődés nem csupán fogalmi bizonyítást igényel, hanem mélyebb, teljesebb átélést lehetőségeinknek. Egyezően a művelődés az elmélet-gyakorlat egységét jelenti, annál inkább a gyakorlatot is, hiszen a művelődés értelme célja a valóság átformálása - lehetőség szerint.

Kapitalista viszonyok esetében a művelődés valóságos tartalma, célja törekvése az egyenlőtlen, ki-

zsákmányoló osztályrend megszüntetése - s ez súlyos belső ellentmondást rejt magában, amelyet ma már nem lehet megkerülni. Szocialista társadalmunkban ennek az ellentmondásnak tudatos - a társadalom vezetés részéről világosan felismert - elkerülése, a létező és lehetséges csoportérdek ellentétek közösségi integrálása a cél. Természetesen mindez csak tendencia, törekvés, melynek érvényesülése elodázható tünetei gyöngíthetők - de lényege szerint megvalósuló.

A művelődés esetében csupán a felület szerint tűnik mennyiségi mutatónak az aktív résztvevők aránya a népesség egészéből, valójában a szocializmusban megnyilvánuló, osztályhatárokat nem ismerő tömeges művelődési aktivitás minőségi változást jelent. S ez az átcsapás mennyiségből minőségi fejlődésbe - a szocializmus továbbhaladásának, dinamizmusának záloga. Az egyéni művelődésnek is csak a társadalmi feltételrendszer biztosíthat megfelelően ösztönző keretet, mert fontos ugyan a személyes ambíció, akarati tényezőknél is mulik a siker, de önmagában az egyén kevés, vagy csak öncélú, bezárkozó magatartáshoz elég.

A megszerzett műveltség ezernyi módon orientál, befolyásol az értékelésbe, segít megérteni a mélyebb, lényegi kölcsönhatásokat, vagy ellenkezőleg hiányosságai, ferdülései tévuttra visznek. A műveltség komplexitása hat az értékek teljességének feltárására. Manapság inkább a műveltség egyoldalúságáról beszélhetünk, és feltételezhető,

hogy ez az egyoldalúság az értékek beszűkítése irányába hat.

Az értelmiség tradicionális, történelmileg kialakult kereteiben talán ezért nehéz ma besorolni a mezőgazdaságban dolgozó felsőfoku végzettséggel rendelkező egyéneket. Igaz ugyan, hogy a diplomás agrárszakember értéket megőrző, alkotó és átadó tevékenységet végez. Gramsci szerint /17/ az értelmiség létformája abban áll, hogy

- tevékenyen részt vesz a gyakorlati életben, mint alkotó, mint szerző, "folytonos meggyőző",
- a technika és a munka egységétől eljut a technika és a tudomány egységéig és a humanista történet felfogásáig, s ezek révén
- nem marad csak "szakember", hanem "vezetővé" /szakember + politikus/ válik.

Az agrárértelmiség terméket és új munkaszervezetet, közösségi feltételeket hoz létre, közvetlenül alakítja a termelési kulturát, színvonalat, rendet, fegyelmet, munkaerkölcst, közösségi magatartást. Viselkedést, erkölcsöt alakít és befolyásol. Ugyanakkor a diplomások között talán mégis azt mondhatjuk, összevetve a tanári, orvosi vagy teológiai diplomásokkal - az agrárértelmiség műveltsége a legegyszerűbb.

/17/ Vö.: Antonió Gramsci: Marxizmus, kultúra, művészet.
Kossuth Könyvkiadó, 1965., 104. old.

Műveltsége a biológiai, műszaki tudománykörökben alapos, azonban a "humanista történetfelfogástól" az agrárértelmiség még messze van. Egyszerűbben megfogalmazva az irodalmi, zenei, képzőművészeti és egyéb értékek befogadására, ezek személyiséggyarapító hatásának érvényesülésére az agrárértelmiségnek ma még kisebbek a lehetőségei, de az egyéni ambíciója is, mint más, humán végzettségű diplomásoknak.

A műszaki és agrárértelmiség helye, szerepe és kisugárzása az állami gazdaságokban

Marx György véleménye szerint "Olyan műszaki és gazdasági korszakváltást élünk át, amely a jósoltnál mélyebben rendezi át a termelést és a kereskedelmet, de velük együtt a társadalmi érintkezést, a mindennapi létet, a kulturát is. A változást legtalálóbban az fejezi ki, ahogy önmagunkra tekintünk. A reneszánsz klasszikus harmoniájú szobrot látott az emberi testben. A barokk óraműnek tekintette az embert. A múlt század hőgép által hajtott gyárként szemlélte az emberi szervezetet. Neumann János már számítógéphez hasonlította agyunk működését."

Mindezen korszakváltások alapvetően érintették a mezőgazdasági termelést is. "Országunk számára kulcskérdés a mezőgazdasági termelés. Ez ma már nem annyira a műtrágya tonnaszámán, a traktorok lőerején mulik. Jelen sikereink és jövő

lehetőségeink is a megfelelő genetikai információ kiválasztásából, megalkotásából fakadhatnak.

Silány kukorica szem és dusan fizető vetőmag kromoszómatendszere ugyanannyi atomból tevődik össze, csak eltérő sorrendben követik egymást a levegőből és vízből nyert oxigén-, nitrogén-, szén-, és hidrogénatomok. Ettől különbözik a bennük feljegyzett információ biológiai hatékonysága". /18/

A biológiai, genetikai információ érvényrejuttatása, az a folyamat, hogy hatékonyabbá kell a DNS alkotó elemeit rendezni, hogy állat és növény még több táplálékot adjon a génszerek, agronómusok feladata.

Vámos Tibor írja: "A világ átalakulóban van, új nagy fordulat kezdetén állunk, amit leginkább az elektronika, az információs rendszerek, a nyersanyagok és az energiának átértékelődése folytán bekövetkező minőségi módosulatok és valószínűleg a jövő biológiai iparai és a nemzetközi munkamegosztás változásai mozgatnak. A műszaki és az általános társadalmi fejlődésnek ebben a fordulatában Magyarország nem maradhat passzív, mert a nemzetek közötti gazdasági rangsorunk forog a kockán. Válasszunk csak egy lehet: a minőség irányába tett fordulat... Általános minőségi fordulat kezdődött el mind a munkaeszközeiben, mind annak szervezetében.

/18/ Vö.: Marx György: Az információ kora Népszabadság 1982. dec. 24.

Ez a folyamat a tudomány sokféle eredményét ötvözi, hatásaiban, megjelenési formáiban, időbeli alakulásában változékony és rendkívül sokoldalú, ezért hazánk műszaki és gazdasági irányítóitól is állandóan frissen értékelő, sokfelé tekintő és különösen magas intellektuális igényű nemzeti műszaki politikát igényel." /19/

Az általános műszaki haladáson belül a mezőgazdaságban lejátszódó forradalomra is jellemző, hogy "néhány ötlettel, egypár ígéretesnek mondott találmány vagy gyártmány segítségével nem tudunk választ adni a jövőnek. A feltételek bonyolult összefüggése és állandó változása minden monokultúrára való törekvés ellen szól. Az innováció, a rugalmas piaci válasz nagyon bonyolult összetevők és döntési folyamatok eredménye."

Bognár József ugyanezt a kérdést még világosabban fogalmazza meg. "A mögöttünk levő 25 esztendő és a szükséges reformok megvalósítása szabadabbá tette és teszi továbbra is a népben és nemzetben rejlő képességek kibontakozását. Ez a gazdaságpolitika és ezek a célok kötnek össze bennünket a folytonosság jegyében a multtal, kapcsolják össze a mai nemzedékek feladatait történelmünk reformnemzedékének nemes vállalkozásával. ... Nyilvánvaló, hogy gazdaságpolitikai terveink sikeres megvalósi-

/19/ Vö.: Vámos Tibor: Hazánk és a műszaki haladás. Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia 1981. évi közgyűlésén. Megj.: Népszabadság 1981. május 10.

tása ma a legnagyobb nemzeti feladat, hiszen balsiker esetén újra az elmaradók közé kerülhetnénk - s a nemzeti létünkre nézve ez a legnagyobb veszély, ugyanakkor a gazdaságpolitikánkkal elért sikerek nagymértékben növelték a nemzeti társadalom egységes és a világot jól áttekinthető önbizalmát". /20/

"A mezőgazdaságban dolgozók küldetéséről az alábbiakat vallja: ... a kedvező tényező és előjelek közé kell számítanunk azt is, hogy biotechnikai forradalom előtt állunk, amelynek megvalósításában erőteljesen és vállalkozó kedvű parasztság és kitűnő biológiai valamint agrárértelmiség kapcsolódik be. Ez a két vállalkozó kedvű, egymást segítő réteg pedig az előző két évtizedben bebizonyította, hogy milyen gyorsasággal és hatásfokkal képes elsajátítani új technikát és létrehozni egész termelési rendszereket is."

A szocialista típusú agrárértelmiség kialakulása és fejlődése

Ugy tűnik, hogy az agrárértelmiség az értelmiség legnyitottabb csoportja. Erre utal a csoport tagjainak származása, családi és társasági kapcsolatrendszere és mozgékonyága, amely gyakori

/20/ Vö.: Bognár József: A világgazdaság mérlegén. MTA 1982. évi közgyűlésén elhangzott beszéde. Megjelent Népszabadság 1982. május 8.

munkahely és lakóhelyváltoztatásukban jelenik meg.

Az állami gazdaságban és termelőszövetkezetekben, tehát az intézményrendszerükön belül helyzetük képe is nyitottabb: legkevésbé kényszerülnek nagy mammutszervezetek belső hierarchiájába; sikerességük, egyéni érvényesülésük nagyobb mértékben függ hivatalrendszeren kívüli tényezőktől /piactól, dolgozói közösségtől, falusi közvéleménytől/, mint amennyire ez a többi értelmiségi csoport esetében jellemző.

Felszabadulástól napjainkig az agrárértelmiség mind összetételében, mind funkcionálisan jelentős változáson ment keresztül.

Az agrárértelmiség vizsgálata során rendkívül fontos szerepet tölt be a "származás" kérdése, a ki honnan jött, vagy másképpen fogalmazva, hogy a vizsgált foglalkozási csoport tagjai melyik társadalmi rétegből kerültek ki.

Két nagyjából egyenlő bőségű forrást találunk. Az egyik a hagyományos falusi-kisvárosi gazdálkodó elit, azok a középparaszt és falusi iparos családok, amelyek a társadalmi és gazdasági átalakulások ellenére tartani tudták viszonylag tekintélyes helyzetüket, s felismerték, hogy gyermekeiknek a státusz fenntartása érdekében szakítaniuk kell a hagyományokkal és szakma helyett oklevelet kell szereznüök. E családok magatartását követte sok agrárproletár család is, amely a negyvenes évek

végétől kezdve az állami gazdasági, szövetkezeti vagy tanácsi tisztviselő rétegbe olvadt be.

Másik forrás az értelmiség hagyományos alsó kasztja: vidéki köztisztviselők, ipari vállalatoknál dolgozó szellemi foglalkozásuak, az alacsonyabb iskolatípusok tanárainak családjai.

A többgenerációs értelmiségi családból származók aránya elhanyagolható. Ha kerülnek is agrárpályára, üzemekbe ritkán mennek: a mezőgazdasági infrastruktúra intézményeibe vagy az igazgatásba helyezkednek el.

Hogy mennyire így van, ezt konkrét vizsgálataink eredményei is igazolják. A vizsgálatban a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok igazgatói és termelési igazgató helyetteseinek /22 fő/ adatait vontuk be. Ezek szerint:

	fő	%
Falusi, kisvárosi parasztcsaládból származik:	10	45,4
Agrárproletár családból származik:	5	22,7
Szellemi foglalkozásu családból származik:	6	27,3
Többgenerációs értelmiségi családból:	1	4,6
Ö s s z e s e n :	22	100,0

Forrás: saját gyűjtés.

Bár az állami gazdaságok első és másodszámu vezetőinek adatai is erre utalnak, de a teljes agrárértelmiség átfogó elemzése még jobban rávilágít arra, hogy nem csupán az iskolarendszer szűri ki a középrétegek alatti társadalmi helyzetű gyermekeket az értelmiségi pályákra vezető ut kezdetén, hanem az elhelyezkedésnél még egy eltérést alkalmaz. Az alacsonyabb presztizsű - falusi-kisvárosi - munkahelyekre a szűkebb kapcsolatrendszerrel rendelkező családokból kikerülteket osztja vissza.

Ez a visszaosztó mechanizmus az egyes értelmiségi pályákon azután már más-más következménnyel jár.

A földrajzi elválasztottság a mezőgazdasági értelmiség számára mást jelent, mint a vidéki értelmiség más szakmájú csoportjai számára. Ez az elválasztottság kevésbé jelent kitaszitottságot a javak és státuszok közvélemény által elismert rendszeréből. Egyrészt, mert az agrárpályák eredendően vidéki tevékenységgel járnak, s így a szakma központjai is kénytelenek a vidékre figyelni. Így legkevésbé az agrár pályákon kerül konfliktusba a szakmai ambíció és a vidékiség. Másrészt, mert az agrármérnökök jelentős része az igazgatás különböző szintjein dolgozik, és folyamatos kapcsolatrendszerrel teremtnek és tartanak fenn az üzemek és "központok" között.

E foglalkozási csoportnak van olyan öntudatos magja, mely különös jelentőséget tulajdonít a saját falusi-kisvárosi tevékenységének, s így nem jellemzi a falusi orvos, tanár, ügyvéd stb. kisebbrendűségi érzése a szakma elitjével szemben. Társadalmi öntudatának a mezőgazdaság gyors technikai és szervezeti átalakulásában vitt szerepén kívül forrása az is, hogy részben folytatója azoknak a falusi társadalmi hagyományoknak, amelyeket a szülők egy része képviselt.

/Ezek közül az emberek közül sokan büszkén vállalják a falu, a szakma múltját és örökségét. Ez aztán olyan mellékhatást is eredményez, hogy egyre többen kapcsolódnak be a falusi múlt értékeinek feltárásába, és a jelen társadalompolitikai helyzetének elemzésébe. Eredményeképpen Bács-Kiskun megyében is egyre több tanyamuzeumot, falusi néprajzi muzeumot, régi gépek, eszközök muzeumát létesítenek, és az agrárértelmiség - talán ma még felszínes - szociológiai megfigyelései, kutatásai sok folyóiratban kerülnek publikációra./ Érdekes, hogy ma az ilyen muzeumok megalapítói nem a falusi iskolák tanárai, vagy a falusi papok közül, hanem az állami gazdaságok igazgatói, agronómusai, kertészei közül kerülnek ki. /Lásd: Lajosmizsei Tanyamuzeum, Kiskunhalasi Traktormuzeum, Kiskunmajnai Néprajzi Muzeum./

Ugyanakkor összességében az is megállapítható, hogy a struktúra örökitette szerep hagyománya erősebb, mint a családi hagyomány.

Az üzemek agrárértelmiségét még sok más jegy is elválasztja a többi értelmiségi csoporttól, mégis a falu társadalmában ez az igen sajátos értelmiségi csoport idegen testként, a hivatalrendszerrel összefonódott értelmiség részeként jelenik meg.

Annak, hogy még ma sem fogadja be a hagyományos falusi értelmiség az agrárértelmiséget, az is oka, hogy az agrárértelmiség nem egy-egy falu vagy kisváros társadalmában integrálódna, hanem egy nagyobb földrajzi egység /általában a megye/ falusi értelmiségébe. Ezen az egységen belül állandó mozgásban vannak. Az agrárértelmiség az értelmiség legnagyobb fluktuáló csoportját alkotják, mint ahogyan ezt korábbi számadataink is bizonyították.

Az agrárértelmiség a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban

Bács-Kiskun megyében az üzemi vezetők 45, ezen belül a valóban fiatal értelmiségiek kb. 20 %-a dolgozik abban a gazdaságban, amely szülőhelyén van. Ezeknek majdnem fele munkahelyváltoztatással került jelenlegi gazdaságába.

Ami az első számú vezetőket illeti, a megye állami gazdaságaiban egy nagyon érdekes jelenség figyelhető meg. A 11 állami gazdasági igazgató közül csak két fő tevékenykedik saját szűkebb szülőfaluja környezetében, a többi távolabbi helyről

került az üzemekbe. Ennek ellenére mind a 11 igazgató a jelenlegi Bács-Kiskun megye területén született és nevelkedett. Látható tehát, hogy ezek az emberek sorsukban a törekvő falusi családok sorsát folytatják, de többségében nem abban a községben, ahol nevelődtek. Ez lehetőség is, kényszer is az életformában, értékrendszerben, de legfőképp presztizsben és hatalmi helyzetben.

Az állami gazdaságokban dolgozó értelmiségiek helyét, helyhezköttöttségét befolyásolja az a tény, hogy a mezőgazdaságban a foglalkozási szerkezet igen gyorsan változik, s ez az átalakulás elsősorban nem a közösségen belüli foglalkozásváltozások révén megy végbe. A csökkenő létszámú csoportokból az állami gazdaságon kívülre távoznak a dolgozók, a növekvők pedig kívülről egészülnek ki. Másik oldalról ez azt jelenti, hogy a foglalkozási megoszlásban tükröződő technikai tagolódás egyuttal társadalmi elválasztottságot is kifejez. Így ebbe a szerkezetbe természetesen illeszkedik az értelmiségivé válással egyre inkább elkülönülő réteget alkotó vezetés, amelyik önmaga más csoportjaival áll szemben részben a munkaerőpiac, részben pedig az igazgatási apparátus által közvetített csereforgalomban.

A termelésen belüli szakmai strukturálódás következménye, hogy az üzemeken belül dolgozó értelmiségiek végzettségük szerint is rendkívüli mértékben strukturálódnak.

Ma az agrárértelmiség fogalma már nemcsak a hagyományos agronómusra, gépészre, kertészre vagy erdészre korlátozódik, hanem üzemben belül mind közelebb kerül hozzá az üzemorvos, a továbbképző tanár, a közgazdász vagy az üzemi állatorvos. Ma még nem eldöntött dolog, hogy pl. az állami gazdasági üzemorvos, aki főállásban látja el a gazdaság dolgozóinak preventív és tényleges orvosi kezelését, vajon agrárértelmiséginek számít-e? Bizonyos, hogy az üzemorvos akkor végez hatékony munkát, ha egyre elmélyültebb ismereteket szerez a termelés konkrét gondjaihoz. Ilyen szempontból agrárszakemberré kell, hogy váljon. Természetesen a speciális humángyógyítási eljárások az orvosi érintkezési rendszerhez vonzzák őt; de mivel a szakma elitjétől földrajzilag nagy az eltávolodása; gondjaiban, életvitelében és életszemléletében egyre inkább közelebb kerül az agrárértelmiséghez. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy állami gazdaságaink létrehozták a mezőgazdaságban ténykedő orvosok részére az Üzemorvosok Szakbizottságát - és jelentős anyagi eszközöket csoportosítanak át az üzemorvosok szakmai továbbképzésére, speciális irodalommal történő ellátásukra, külföldi tanulmányutjaik megszervezésére stb.

Ugyanílyen vizsgálat tárgyává lehetne tenni a tudományegyetemekről, a közgazdasági egyetemekről a műszaki egyetemekről a mezőgazdaságba kerülő értelmiség helyzetét.

A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban

a feladatkörök és a végzettség szerint a falusi értelmiség megoszlása az alábbi volt /1982-ben/:

Az egyetemi végzettséggel rendelkező megoszlása:

Egyetem megnevezése	fő	%
Műszaki	41	8,4
Vegyipari	9	1,8
Erdészeti	7	1,4
Kertészeti	148	30,3
Agrár	198	40,5
Közgazdasági	38	7,8
Tudomány Egyetem	26	5,3
Orvostudományi Egyetem	3	0,6
Állatorvostudományi Egyetem	19	3,9
Összesen:	489	100,0

A főiskolai végzettséggel rendelkező megoszlása:

Főiskola megnevezése	fő	%
Élelmiszeripari	30	5,7
Vilamossági	7	1,3
Gépész	70	13,5
Tanár	6	1,1
Mezőgazdasági	362	69,4
Pénzügyi	27	5,2
Egyéb	20	3,8
Összesen:	522	100,0

A fenti adatok bizonyítják, hogy a szako-

sodás következtében a kimondottan agrárvégzettségűek mellett az üzemeken belüli hatalomban más felsőfokú végzettségű csoportok is osztoznak. Azokat a forradalmi változásokat, amelyekről Bognár József /21/ akadémikus irt, nem kizárólag a növénytermesztők, állattenyésztők, gépészek, kertészek stb. hajtották végre, és fogják végrehajtani, hanem vegyészek, tanárok, közgazdászok sőt még orvosok is.

A hatalmi harc és az irányítási rendszer változásai a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok példáján

Az 1960-as évek elején az egy állami gazdaságra jutó agrárértelmiség száma 10 fő volt, 1982-ben pedig 92 fő. Látható, hogy mind mennyiségében, mind pedig minőségében jelentős változás ment végbe az elmúlt 20 év alatt. Egy-egy üzem társadalmán belül a diplomások önálló társadalmi csoporttá váltak.

A direkt irányítás viszonyai között, hasonlóan a termelészövetkezetben tapasztaltakhoz, a fiatal végzett diplomások az idegeneket - a szakembereket - jelentették az üzemben, míg a régi vezetés jelentette a tényleges vezetői gárdát.

A tervlebontás megszűnése az állami gazdaságokban 1968 után nem jelentette az állami irányítás

/21/ Vö.: Bognár József: A világgazdaság mérlegén
Megj.: Népszabadság 1982. május 9.

megszűnését, csak a közvetettebb módszerek kerültek előtérbe. A termelőszövetkezetekben a vezetési hierarchiában az új irányítási rendszer nagyobb megvázkódttatással járt, mert a régi vezetés a falusi hagyományokhoz kapcsolódott és az "üzletelő", "vállalkozói" termelési formát kívánta megvalósítani. A zömében fiatal agronómusréteg a technika teljes rendszerének modernizálásával, a szakszerűbb vállalati szervezet kialakításával elérhető teljesítménytöbbletre törekedett. Azóta már kitermelődött a kombinált stratégiával rendelkező vezetők csoportja. A kényszerű közeledés és az alkalmi kompromisszumok ellenére a kulturális különbség tudata a vezetés két csoportjában fokozódott, s az előző évtizedfordulón mindkét csoportban nyilvánvaló lett a köztük folyó hatalmi harc.

/Ez a hatalmi harc igen gyakran az egyéneken éreztette hatását. Igen sok szövetkezetben gyakori volt a fiatal agronómus vagy állattenyésztő "ki" vagy "elüldözése", "elüldöztetése"./

Az erősen szakosodott munkaszervezetek az ugyancsak szakosodott vezetők és ellenőrök hierarchiájában kitermelték a szakértelemmonopóliumot. Az üzemegységvezető-brigádvezető együttesek vezetési hibáit a kívülről jött értelmiségiek jól érezték, és megéreztek a dolgozói megosztottságot is ebben a kérdésben.

A hetvenes évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy

- a./ a paraszti vezetésű munkaszervezet elsősorban a szervezet és a használt technológia konzerválódásában érdekelt, így őrizheti meg a tapasztalat útján szerzett szakismeret tekintélyét;
- b./ a gazdaságpolitika a szakértelem jelentőségét hangsúlyozza, a szakértőt pedig azonosítja a felsőfoku végzettségű dolgozóval;
- c./ a felsőfoku végzettségű és a mezőgazdaságban munkát vállaló szakemberek számának növekedése lehetővé teszi, hogy a munkaszervezet kulcspozícióit az agrárvégzettségű szakemberek vegyék át.

A termelőszövetkezetek jelentős részében a laikus és szakvezetés közötti harc mind a mai napig nem dőlt el. Így a fiatal értelmiségiek lehetőségei ugyan különbözőek, akik olyan üzembe kerülnek, ahol a hatalmi váltás most történik, mivel még kevés az agronómus, hamar jutnak igazi feladathoz, befolyáshoz és fizetéshez. Akik viszont oda kerülnek, ahol valamilyen kompromisszum befagyasztotta az átalakulást vagy már kialakult az új szervezeti rend, kiuttalan feszültségben élnek. Vezetőnek készültek és ehelyett egy-egy munkacsoport kiszolgálói lettek. A dolgozóktól elválasztja őket a vezetési testület idegenesége, a befutott vezetőktől a lappangó verseny.

A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban a "laikus" vezetők kora már a 60-as évek végén a 70-es évek elején lejárt. Sok esetben a kérdés

magától megoldódott, hiszen a nagy tapasztalattal, de alacsony iskolai végzettséggel rendelkező vezetői gárda nyugdíjba került, és minden üzem élére agrár, - kertészeti vagy közgazdasági egyetemi végzettségű szakember került. Ugy szintén szakvezetés látja el a termelési és közgazdasági helyettesi feladatokat is.

Ugyanakkor, mivel az új szervezeti rend már kialakultnak tekinthető immár több mint 10 éve, és a vezetők többsége életereje teljében lévő, ma már nehéz olyan felelősségteljes posztot találni az üzemekben, ahol a fiatal értelmiségi vezetői és alkotói ambícióit kiélhetné.

Az utóbbi években az állami gazdaságokban megindult üzem- és vezetésszervezési átalakulás ismételten felcsillantja a reményt a fiatal agrár-értelmiség helyének, szerepének újbóli megtalálásához.

A gazdaságokon belüli önelszámoló egységek kialakításáról, valamint az ahhoz fűződő érdekelttségi rendszer fejlesztéséről van szó. A mai kor igénye, hogy ne csak a vezetés csúcán lévő 3-5 ember értsen a termelés, technológia, kereskedelem irányításához, fejlesztéséhez, hanem a kisebb egységek, kerültek, javítóműhelyek és szolgáltató egységek vezetői is. Ehhez lebontott anyagi és eszközkereteken belül elég kiterjedt jog és hatáskörrel a presztizsérdekeket is kielégítő szintű munkakörhöz juthatnak a fiatal agrárértelmiségiek.

A mezőgazdasági termelés munkaerő-szükséglete, a fizikai állományu dolgozóknál bekövetkezett változások

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 1970 és 1980 között mintegy 200 ezer fővel csökkent. /22/ Ugyanezen idő alatt az egyfőre jutó mezőgazdasági bruttó termékkibocsátás értéke majdnem megkétszereződött. A munkaerőkiáramlás mértéke és üteme az elmúlt 10 évben jelentősen változott. Az időszak elején évi 30-35 ezer, később 8-9 ezer dolgozó hagyta el a magyar mezőgazdaságot. 1976 után a mezőgazdasági munkaerő állománya stagnált, majd 1980 óta mérsékelt ütemű létszámgyarapodás tapasztalható. Ugy tűnik, hogy megszűnt a mezőgazdaság tömeges munkaerő kibocsátása népgazdasági szinten is.

A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban ez a folyamat már korábban lejátszódott, amely éppen a gazdaságaink által vállalt "integrátori" szerep kör betöltése miatt következett be. Az élelmiszeripari /bor, üdítőital és husipar/, valamint a kereskedelmi tevékenység gazdaságok által történő kialakítása az állami gazdaságok területi érdekeltsegeiben tartozó falvakban és településeken növelték a lakosság megtartóképességét. Ez mérhetetlen érdeme a termelés horizontális és vertikális fejlesztésében élen járó állami gazdaságoknak.

/22/ Vö.: Németh Lászlóné: A munkaerő-szükséglet és a kistermelés távlatai a mezőgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 1983.10.sz.1225.old.

Országos szinten az állami gazdaságok helyzete nem ennyire egyértelmű, hiszen 10 év alatt 9 %-os volt a munkaerő-létszám csökkenése, azonban 1981-82-ben már országosan is emelkedést rögzíthettünk.

A foglalkoztatottak számának alakulása
az állami gazdasági szektorban

	1970	1980	1982
Állami gazdaságok összesen /fő/	157.160	144.168	145.711
Index	100	91,7	92,7
Bács-Kiskun megyei ÁG-ok /fő/	14.920	15.600	16.013
Index	100	104,6	108,3

A fenti létszám-átcsoportosítások úgy mentek végbe, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak és a ledolgozott munkaidő strukturája átalakult. 1970-ben még az állami gazdaságokban a ledolgozott munkaidő fele jutott a növénytermelésre és az állattenyésztésre, tehát az un. főágazatokra. 1980-ban ez az arány már csak 25 %-ot tett ki.

Tehát Bács-Kiskun megyében a 16.000 főse dolgozói kollektívától mintegy 4.000 főre tehető azoknak a száma, akik a főágazatokban tevékenykedtek. A strukturális változás fő irányát mutatja az alaptevékenységen kívüli tevékenység arányának megháromszorozódása, illetve a mezőgazdasági termelés iparosodásával együttjáró segédüzemi, karbantartó tevékenység számottevő növekedése.

A főágazatokban a ráfordított munkaidő keret csökkenése úgy ment végbe, hogy a munkaidő-ráfordítás minden egy százaléknyi csökkenését az állóeszköz-felhasználás 1,5 százalékos és az anyag-ráfordítás 1,3 százalékos növekedése kísérte.

A fent ismertetett forradalmi struktúra átalakulás a szakismeretek és a szakképzettség színvonalának javulásával járt együtt. A mezőgazdasági nagyüzemekben dolgozóknak mintegy 82-84 százaléka fizikai munkás. Ez a szám a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban 93,7 %, tehát jóval magasabb még az országos átlagnál is. /Az irányító-adminisztratív apparátusban tehát a munkaerőnek csak mintegy 6,3 százaléka dolgozik./ Egyetlen más népgazdasági ágazatban sem tapasztalható a fizikai állományuaknak ez a magas hányada. A fizikaiak szakismeretének gyarapodásában jelentős fordulat ugyancsak az elmúlt tíz évben következett be.

A szakmunkások részaránya a hetvenes évtized elejétől /16-18 százalék/ napjainkig több mint kétszeresére nőtt. A vizsgált megye állami gazdaságaiban elérte a 45 százalékot. /A harminc év alattiak körében ez az arány még magasabb./

A fizikai munkaerő szakképzésének kérdéseiről

A biológiai, a műszaki és a termelés-szervezési elvek megújítása, korszerűsítése csak akkor

hozhatja meg a várható eredményt a mezőgazdasági termelésben is, ha az ágazatban dolgozók képesek lesznek az új technológiai eljárásokat alkalmazni, sőt szükség szerint továbbfejleszteni.

Az agrárértelmiség helyzetének, szerepének értékelése alapján megállapítható, hogy az elmúlt időszakban a mezőgazdaságban éppen az hozta a gyökeres fordulatot, hogy vezetőként, irányítóként tömegesen kapcsolódtak be a termelésbe a felsőfoku képzettséggel rendelkezők. Jólal kisebb mértékben és a szakirányultság tekintetében pedig kisebb területet átfogóan történt ez meg a fizikai munkások és az őket közvetlen irányító középfoku végzettségűek körében.

A szakterületet tekintve a műszaki képzettség vált kedveltté.

Sokkal kisebb az érdeklődés vagy inkább a tényleges tevékenység a klasszikusan vett növénytermesztésben és állattartásban. Ebben presztizisok és a munkahelyi körülmények is szerepet játszanak. Jó műszaki embernek lenni ma is nagyobb elismertséggel jár, mint a jó kertész vagy állattenyésztő rangja.

A munkahelyi körülmények éppen ezért legkedvezőtlenebbül az állattenyésztésben fejtenek ki még ma is sok esetben elriasztó hatást. A prognosztizálások szerint valószínű, hogy egészen 2000-ig az állattenyésztési ágazatok egyikében sem következik be olyan új biológiai, műszaki,

tartástechnológiai és munkaszervezési irányzat, amely gyökeresen megváltoztatná a termékelőállítás pályáját, a hozam növekedésének ütemét, illetve a ráfordítások összetételét. Ebből következően a munkaerő-szükséglet és a munkatermelékenység területén sem várható az eddigi tendenciától merőben eltérő, új irányzat.

Az állattenyésztési ágazatok nagyüzemi termelésfejlesztése egyrészt a beruházási források szűkössége, másrészt a főfoglalkozású szakmunkások alkalmazási nehézségei miatt ütközik alapvetően nehézségbe. Vagyis a jövőben a szocialista mezőgazdasági nagyüzemekben /igy a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságokban is/ az állattenyésztés termelésbővülésének egyik fő korlátja a munkaerőhiány lehet.

Összegzés, következtetések

1./ A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok a mezőgazdaságilag hasznosított területekből, az országos szintnek megfelelően, mintegy 12 %-os nagyságrenddel részesülnek, s e területeken termelik meg az össz mezőgazdasági termékek 17-18 %-át.

A hetvenes évek folyamán a gazdaságokban felhalmozódó eszközök értéke évről-évre jelentősen növekedett, s ez alapul szolgált az iparszerű termelés kialakulásához és általánossá válásához. Az azonos eszközértékkel megtermelt

termékek értéke viszont alatta maradt a termelőszövetkezetek és szakszövetkezetek szintjének, tehát az un. eszközhatékonyági mutató az állami gazdaságokban rosszabb. A nyolcvanas évek elején az eszközök felhalmozásának mértéke már csökkenő irányú volt.

- 2./ Az állami gazdaságokban megindult a "biotechnikai forradalom", amelynek megvalósítói a vállalkozó kedvű parasztság, a biológiai és agrárértelmiség lesznek. Kialakult a szocialista típusú agrárértelmiség, amely a dolgozatban feltárt ellentmondásosság ellenére, közben tudja tartani a nagyüzemi mezőgazdasági termelést, minden napi munkája során be tudja tölteni értékmegőrző -, továbbadó- és teremtő szerepet.
- 3./ Az új gazdasági mechanizmus bevezetése törvényszerűen magával hozta a mezőgazdasági nagyüzemek irányítási rendszerének módosítását, és ez kiélezte az üzemeken belüli hatalmi harcot is. A "laikus vezetést" az állami gazdaságokban mintegy 10-15 éve mindenütt felváltotta a szakvezetés, ez azonban a fiatal értelmiség beilleszkedését nehezíti meg a 80-as évek elejétől kezdve.
A vezetési hierarchiába való betörés igen nehéz, A káderpolitika ma nem igen képes konfliktusmentes folyamatosságot biztosítani az agrárértelmiség vezetővé való kinevelésében.

- 4./ A 70-es évek folyamán a kistermelők koordinálásával az állami gazdaságok is egyre szélesebb körben foglalkoznak, s ma úgy tűnik a háztáji és kistermelés nem szocializmusellenes, hanem éppen ellenkezőleg a szocialista munkaszervezés egyik eszköze, de más módon. A vadhajtások azonban - társadalmilag nem hasznos vagyonfelhalmozódásokhoz vezethetnek, amelyekkel szemben még nem termelődött ki megfelelő szintű társadalmi ellenérő.
- 5./ A feldolgozó és élelmiszeripari vállalatok állami gazdaságokon belül történő fejlesztése fékezte a munkaerő mobilitást, s kedvező helyzetet teremtett a falusi lakosság körében jelentkező munkaerő-feleslegék lekötéséhez.
- 6./ A fizikai dolgozók körében a szakképzettség presztízse és tényleges szerepe megnőtt. A szakterületeken belül azonban kedvezőtlen jelenség, hogy a biológiai jellegű képzettséget a falusi társadalom kevésbé ismeri el, mint a műszakit. Ennek következtében a nagyüzemi állattenyésztésben súlyos munkaerőgondok jelentkeznek.
- 7./ Az állami gazdaságok a falu arculatának megváltoztatásában, az ott dolgozók művelődési és kulturális viszonyaiban felszámolták a hagyományos paraszti tradíciókat. Sajnos, főleg

a művelődési viszonyokban még nem tudták megteremteni a modern kornak megfelelő szervezeti és intézményi feltételeket. E hiány következtében erősödik a falusi lakosság körében az egyház, de ami még figyelemreméltóbb a különböző szekták befolyása.

I r o d a l o m

- 1./ Csizmadia Ernőné: A vállalati szerkezet új vonásai a mezőgazdasági és élelmiszeriparban.
Közgazdasági Szemle 1983. 6.sz.
- 2./ Zám Tibor: Még egyszer az állami gazdaságok történetéről, Valóság 1983.3.sz.
- 3./ KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatóság: Számvetés az MSZMP kongresszusa előtt, Kecskemét, 1959.
- 4./ A Bács-Kiskun megyei Tanács Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztály, valamint jogelődje 1950-1955. évi jelentései.
- 5./ Bács-Kiskun megye élelmiszergazdaságának 25 éve. Főszerkesztő: Dr.Glied Károly
Kecskemét, 1970.
- 6./ Dr.Kulcsár Viktor: A magyar mezőgazdaság területi kérdései. Bp. Kossuth, 1969.
- 7./ Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok fontosabb adatai.
Kiadó: az Állami Gazdaságok Országos Központja Bács-Kiskun megyei Főosztály 1968-1978 közötti éves kiadványok.
- 8./ Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok fontosabb adatai.
Kiadó: a Bács-Kiskun megyei Állami Gazdaságok Társulása Szakszolgálati Állomás 1979-1982. év közötti éves kiadványok.

- 9./ Biró Ferenc és mások: Merre tart a magyar
mezőgazdaság,
Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1980.
- 10./ Falussné Szikra Katalin: A vagyonosodásról.
Közgazdasági Szemle, 1982. 11. sz.
1314. old.
- 11./ Romány Pál: A szocialista agrárátalkulás és
a falu változásai.
Társadalmi Szemle 1982. 4. sz.
- 12./ Bethlendi L.: Az agrárértelmiség társadalmi
szerepe.
Társadalmi Szemle 1982. 8-9. sz. 35. old.
- 14./ Veres P.: Új mezei értelmiség,
Népszabadság 1968. 182. sz. 9. old.
- 15./ Márkus I.: Mai agrártársadalmunk néhány alap-
vonása, az értelmiségi funkciók
meghatározottsága.
Társadalomtud. Közlemények 1972. 2.
- 15./a. Lukács György: Lenin Bp. Magvető 1974. 56. old.
- 15./b. Lukács György: Lenin Bp. Magvető 1974. 87. old.
- 16./ Katona I.: Értelmiség gazdaságunkban, Kiskun-
halasi ÁG.
Üzemi Híradó 1983. 3. sz.
- 17./ Bonyhádi Péter: Értelmiségi-e az agrárszak-
ember ?
Élet és Irodalom 1980. 16. sz. 7. old.
- 18./ Balla G. Tamás: Nem is igazi értelmiségiek ?
Élet és Irodalom 1981. 13. sz. 16. old.
- 19./ K. Marx: A tőke
Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1973. III.
köt. 772. old.

- 20./ Pálovics B.-né: Mezőgazdasági termelésünk a
hétvenes évtizedben.
Közgazdasági Szemle 1981.4.sz.
426. old.
- 21./ Komló László: Mezőgazdaságunk szervezeti
rendszere.
Közgazdasági Szemle, 1982.6.sz.
730. old.
- 22./ Zám Tibor: Cikke az alkoholizmusról.
- 23./ A. Gramsci: Marxizmus, kultúra, művészet.
Kossuth Könyvkiadó 1965., 104. old.
- 24./ Marx György: Az információ kora,
Népszabadság 1982. dec. 24.
- 25./ Vámos Tibor: Hazánk és a műszaki haladás.
Népszabadság 1981. május 10.
- 26./ Bognár József: A világgazdaság mérlegén.
Népszabadság 1982. május 8.
- 27./ Németi Lászlóné: A munkaerő-szükséglet és a
kitermelés távlatai a mezőgazdaság-
ban.
Közgazdasági Szemle, 1983. 10. sz.
1225. old.
- 28./ Lovas Márton: A háztáji termelésről
Gazdálkodás 1982. I.sz. 55.old.
- 29./ A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresz-
susának jegyzőkönyve.
Kossuth Könyvkiadó 1975.
- 30./ A magyar népi demokrácia története.
Kossuth Könyvkiadó 1978.

Tartalomjegyzék

	Oldal
Bevezetés	1.
I. Fejezet	
A társadalom és gazdaság kölcsönhatása a Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok 1970-80-as években végbement fejlődésének tapasztalatai alapján	5.
- Társadalmi és történelmi előzmények	5.
- A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok fejlődéstörténete..	7.
- A 70-80-as évek gazdasági és társadalmi fejlődésének néhány tapasztalata.....	12.
- Műszaki-technikai jellemzése..	13.
- Gazdálkodás a földdel.....	17.
- Az emberi tényezők mennyiségi és minőségi változásai	21.
- A termelés hatékonyságáról....	29.
II. Fejezet	
A gazdasági helyzet hatása az állami gazdasági dolgozók életmódjára, világnézeti, ideológiai arculatára	33.
- A mezőgazdaság iparosításának általános kérdése.....	33.

- A mezőgazdaság iparosítása, annak objektív és emberi tényezői hazánkban.....	36.
- Az agrárérdekek érvényesülése az iparosítás folyamatában...	40.
- Az iparosítás és a "nagytechnika szerepe.....	42.
- A tulajdonviszonyok fejlődése Bács-Kiskun megyében.....	43.
- Az állami tulajdonforma és a termelészövetkezeti szektor kibontakozásának néhány összefüggéséről.....	48.
- A kistermelői szektor kibontakozása az állami gazdaságok integrálásában.....	51.

III. Fejezet

Az állami gazdaságok dolgozói értelmiségi és munkásrétegek általános helyzete, valamint ennek kihatása a falu kulturális életére.....	58.
- A művelődési és műveltségi viszonyok alakulása általában.....	58.
- A műszaki- és agrárértelmiség helye, szerepe és kisugárzása az állami gazdaságokban.....	63.
- A szocialista típusú agrárértelmiség kialakulása és fejlődése	66.

- Az agrárértelmiség a Bács- Kiskun megyei állami gaz- daságokban	71.
- A hatalmi harc és az irányi- tási rendszer változásai a Bács- Kiskun megyei állami gazdaság példáján	75.
- A mezőgazdasági termelés mun- kaerő-szükséglete, a fizikai állományu dolgozóknál bekövet- kezett változások	79.
- A fizikai munkaerő szakképzé- sének kérdéseiről.....	81.
Összegzés, következtetések.....	83.
Irodalom	87.